

Sosyoloji Derneđi, Türkiye

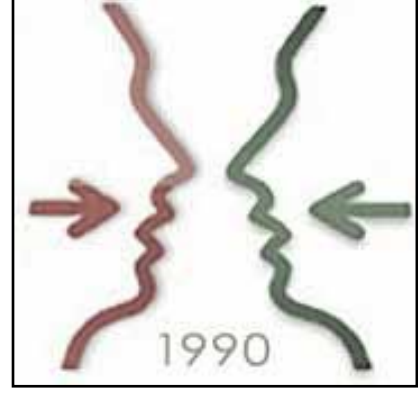
Sosyoloji Araştırmaları Dergisi

Cilt: 15 Sayı: 1 - Bahar 2012

Sociological Association, Turkey

Journal of Sociological Research

Vol.: 15 Nr.: 1 - Spring 2012

.....

Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar

Sutay YAVUZ
M. Murat YÜCEŞAHİN

TÜRKİYE’DE HANEHALKI KOMPOZİSYONLARINDA DEĞİŞİMLER VE BÖLGESEL FARKLILAŞMALAR

Sutay Yavuz
M. Murat Yücesahin

ÖZ

Bu çalışma Türkiye’de hanehalkı kompozisyonlarında zaman içinde meydana gelen değişimleri ve günümüzdeki kırsal-kentsel yerleşim yerleri ve İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS-1) düzeyine göre olan mekânsal farklılıkları incelenmektedir. Hanehalkı kompozisyonlarına ilişkin güncel durum “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008” hanehalkı verisinin analizinden elde edilmiştir. Çalışmada hanehalkı kompozisyonları aile tiplerine dönüştürülerek sınıflandırılmıştır. Bulgular, tüm hanehalkı kompozisyonları arasında “çekirdek aile tipi”nin her zaman baskınlığını koruduğunu göstermektedir. Bununla birlikte geniş aile içeren hanehalkı kompozisyonlarından, çekirdek aile ve aile içermeyen hanehalkı kompozisyonlarına doğru gerçekleşen bir dönüşüm halen yaşanmaktadır. Bu süreç içinde özellikle çocuksuz evli çiftten oluşan çekirdek aile tipi ile tek başına yaşayanların oranında önemli artışların olduğu gözlenmiştir. Hanehalkı kompozisyonlarının dağılımlarında yerleşim yeri tipi ve bölgeye göre farklılıklar bulunmaktadır. Çekirdek aile ve dağılmış aile hanehalkı kompozisyonları çoğunlukla sosyo-ekonomik bakımdan gelişmiş güney ve batı bölgelerdedaha yaygın iken, geniş aile tipleri sosyo-ekonomik olarak daha az gelişmiş olan kuzey ve doğu bölgelerde daha yaygındır.

Anahtar Kelimeler: *Hanehalkı, aile, toplum, doğurganlık, nüfus, Türkiye.*

CHANGES IN HOUSEHOLD COMPOSITIONS AND REGIONAL VARIATIONS IN TURKEY

ABSTRACT

This study investigates changes in family and household compositions over time and current spatial differences with respect to rural-urban type of place of residence and NUTS-I regions in Turkey. Recent situation with regard to household compositions is derived from analysis of the 2008 Turkey Demographic and Health Survey. Household compositions are categorized into family types. Results show that the “nuclear family type” has always been the dominant family type in Turkey, yet also that the transition process from extended family households to nuclear and non-family households is an ongoing process. During this process, the proportions of nuclear families made up of a husband and wife with no children and single-person households have both increased substantially. Nuclear families and non-family households are more common in the socioeconomically developed southern and western regions, as extended family households are more common in the less-developed northern and eastern regions.

Keywords: *Household, family, society, fertility, population, Turkey.*

1. GİRİŞ

Eğitim ve sağlık hizmetlerinin gelişmesi, kentleşmenin artışı, endüstrileşme, teknolojik ilerleme, refahın artışı gibi toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıdaki önemli değişimleri içeren modernleşme süreci, 20. Yüzyılda birçok ülkeyi etkisi altına alarak küresel bir ölçüğe taşınmıştır (Reher ve Sanz-Gimeno, 2007; Yüceşahin, 2009 ve 2011; Tuna vd., 2011). Modernleşme süreci, artan küreselleşmeyle birlikte hız kazanmış ve-demografik anlamda-özellikle geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında dünya genelinde ölümlülük ve doğurganlık hızlarında belirgin azalmaları beraberinde getirmiştir (Reher, 2004). Demografik Dönüşüm olarak isimlendirilen bu süreç esasen yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarının hüküm sürdüğü bir durumdan (geleneksel demografik rejim), doğumların bilinçli olarak kontrol edildiği ve ölüm oranlarının düşmüş olduğu yeni bir duruma (modern demografik rejim) geçiş şeklinde tarif edilmektedir (Davis, 1945 ve 1963; Kirk, 1945; Notestein, 1945 ve 1953; Caldwell, 2006;).

Modernleşme ve demografik dönüşüm, “aile” ye yeni türler katarak aile yapılarını değişime uğratmaktadır. Bu süreç, yaygınlaşan popüler kültürün getirdiği bireysel yaşam tarzları ile hak ve özgürlük eksenli kurgulanan yeni toplumsal değerlerin yaygınlaşarak geleneksel aile değer ve yaşantısının önemini azaltan biçimde işlemektedir (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü “BASAGM”, 2010: 32). Ancak bu durum, modernleşme süreci öncesinde var olan aile türlerinin ve yaşam biçimlerinin bütünüyle yok olduğu anlamına da gelmemektedir (Giddens, 1997:112; Yıldırım, 2009a: 88; BASAGM, 2010: 29).

Günümüzde evlenme ve doğurganlık hızlarında karşılaşılan belirgin azalmalar, boşanma hızlarındaki artışlar, ilk doğum ve evlilik yaşlarının gittikçe ötelenmesi, kadının işgücüne daha fazla katılması ve ekonomik bağımsızlığını elde etmesi, daha az çocuk doğurmayı özendiren normun yaygınlaşması ile göç ve kentleşme süreçleri geleneksel hanehalkı ve aile biçimlerini dönüştüren önemlidemografik ve sosyolojik faktörler arasında yer almaktadır (Gökçe, 2007:189; Yıldırım, 2009b: 156-163; BASAGM, 2010: 26-30; Turan, 2011: 244).

Bu gelişmelere çok sayıda somut örnek vermek mümkündür. Örneğin, tek kişilik hanehalkları ile hanehalklarının evli olmayan çiftler tarafından oluşturulduğu biçimlerle

günümüzde daha çok karşılaşılmaktadır (Yaukey vd., 2007: 243). Gelişmiş ülkelerde yaşam boyu çocuksuz kalmayı tercih eden aileler, evlilik dışı birliktelikler¹ ve evlilik dışında doğurganlıkta belirgin artışlar olduğu gözlenmektedir (Kreyenfeld vd., 2009: 34). Kırgızistan, Azerbaycan ve Kazakistan'da nikâh dışı beraberlik ve doğumların yaygınlaşmakta oluşu, geleneksel aile ve hanehalkı biçimlerinin gelişmekte olan dünyada da değiştiğine örnek olarak gösterilebilir (Süleymanov, 2009: 10). Nitekim güncel araştırmalar Türkiye'nin boşanmanın kolaylaşması ve hızla artması, bireysel yaşam biçimlerinin yaygınlaşması, evlilik dışı birlikteliklerin yaygınlaşması, tek ebeveynli ailelerin çoğalması, evlilik dışı doğumların artışı gibi modern yaşam deneyimlerinin dışında kalan bir ülke olmadığını göstermektedir (BASAGM, 2009: 9 ve 2010: 32). Bu durum toplumsal ve aile yapısı bakımından Türkiye'de heterojen bir toplum yapısının varlığına da işaret etmektedir. Nitekim Türkiye, toplumsal yapısında meydana gelen hızlı değişimlerin yanı sıra geleneksel aileye özgü biçim ve kültürel pratiklerin bir değer olarak önemini sürdürmekte olduğu ülkelerden biridir. Bu durum modernleşmenin sürecinin her yerde aynı biçim ve tempoda gerçekleşmediğine; bölgeler ve ülkeler arasında önemli farklılıkların varlığına işaret etmektedir. (Canatan, 2009a: 141; BASAGM, 2010: 30-32).

Hanehalkı kompozisyonlarının incelenmesi bir toplumdaki aile yapısının açıklanması ve bu yapının değişim karakteristiklerinin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Diğer yandan bu bilgi başka toplumsal olayların da daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Örneğin, bireylerin yaşadıkları hanehalkı ve aile yapıları ile doğum, ölüm ve göç şeklindeki demografik olaylar arasında güçlü ilişkilerle karşılaşılmaktadır. Nitekim bir toplumdaki konut talebi, iş gücüne katılım, ulaşım, sağlık ve eğitim hizmetlerine olan talep, yoksulluk ve gelir dağılımı gibi ekonomiyi ilgilendiren pek çok konu hanehalkları ve ailelerin demografik davranışlarıyla yakından ilintilidir (Plane ve Rogerson, 1994: 231; Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu-BAAK, 1998: 337). Bu nedenle hanehalkı kompozisyonlarında meydana gelen değişimler süreli yayınlar, kitaplar ve bilimsel toplantılarda güncel tartışma konuları arasında yer almaktadır (Weeks, 2002: 372; Iacovou ve Skew, 2011: 466).

Türkiye'de yaşanmakta olan çeşitli sosyal ve ekonomik dönüşümler nüfusun yapısı ve büyüklüğünde de değişimlere neden olmaktadır (Yavuz, 2004; HÜNEE, 2010: 48).

Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısı ölümlülük ve doğurganlık hızlarında ciddi düşüşlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Günümüzde doğumda beklenen yaşam umudu 73 yıla ulaşmış (United Nations Population Division-UNPD, 2011) ve doğurganlık hızı da nüfusun kendini yenileyebileceği bir düzeye, 2 çocuga kadar, düşmüştür (HÜNEE, 2010: 48). Ölümlülük ve doğurganlıktaki bu değişimlerle birlikte Türkiye nüfusunun yaş yapısı da hızla değişmektedir. Yakın geçmişindeki yüksek doğurganlık ve hızlı nüfus artışlarının bir sonucu olarak hala genç nüfus yapısına sahip konumda bir ülke olmasına karşın, Türkiye’de yaşlı nüfusun (65 yaş ve üzeri nüfus) toplam nüfus içindeki payı gittikçe artmaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye, yakın geçmişte olduğunun aksine bugün nüfusu hızlı bir şekilde yaşlanan bir ülke konumundadır.

Ülke nüfusunun yaşamakta olduğu bu değişimler, pek çok araştırmacının değindiği üzere demografik dönüşüm sürecinin tamamlanmasına çok yakın bir evrede olduğumuza işaret etmektedir (HÜNEE, 2010). Ayrıca demografik dönüşüm sürecinin farklı aşamalarının yaşanmakta olduğu Türkiye’de bu yapı ile örtüşen belirgin bölgesel farklılıkların varlığı, araştırmacıların tespit ettiği önemli bir husustur (Yüceşahin ve Özgür, 2008; Yüceşahin, 2009; HÜNEE, 2010).

Bilindiği üzere, bir toplumun en temel yapıtaşı durumunda olan aile ve hanehalkı, sosyo-ekonomik ve kültürel yapının maruz kaldığı değişimlerden, doğal olarak, etkilenmektedir. Nitekim 1960’ların sonundan günümüze değin geçen süreç incelendiğinde; Türkiye’de çekirdek aile ve dağılmış ailenin yaygınlığının arttığı, geniş aile kompozisyonlarının yaygınlığının ise azaldığı görülmektedir (Koç vd., 2010). Bu nedenle, hanehalkı kompozisyonlarının kendi içindeki değişimlerinin bilinmesi kadar, ülke içinde bölgesel farklılıkların belirlenmesi de önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, hanehalkı kompozisyonlarında zaman içinde hangi yönde ve ne ölçüde değişimlerin meydana geldiğini göstermek ve hanehalkı kompozisyonlarındaki güncel bölgesel farklılaşmaları belirlemektir. Çalışmada öncelikle 1960’ların sonundan günümüze değin hanehalkı kompozisyonları üzerine yapılmış akademik çalışmalar gözden geçirilmiştir. Bu çalışmalarda hanehalkı kompozisyonları, benzer nitelikteki saha araştırmalarından aynı

sınıflama yöntemleri kullanarak elde edilmiştir. Yakın dönemdeki eğilimleri daha detaylı şekilde inceleyebilmek için ‘Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2008’in verileri kullanılarak hanehalkı kompozisyonlarına ilişkin tablolar üretilmiştir. Söz konusu tabloların ve haritaların üretiminde bölgesel farklılıkları da inceleyebilmek amacıyla 2008TNSA’daki İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS-1) (12 bölge düzeyi) kullanılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Hanehalkı (household) ve aile (family) kavramları yakın ilişkili olduğundan çoğu kez birbirini yerine kullanılabilen ve bu kullanım bazen anlam karmaşasına neden olmaktadır. Buna karşın, her iki kavram arasında bazı ayırıcı özellikler bulunmaktadır. Hanehalkı bir arada yaşayan bireylerin oluşturduğu sosyo-ekonomik bir birim iken, aile gelenekler ya da yasalar ile kurulmuş ilişkileri barındıran bir birimdir. Ayrıca, hanehalkı birlikte ikamet eden bireylerin oluşturduğu bir grup olarak tanımlanırken, aile, aralarında kan bağı bulunan bireylerin oluşturduğu grup olarak da ifade edilmektedir (Koç, 1997; Yalçiner, 2010). Dolayısıyla aile üyeleri arasında akrabalık ilişkisi bulunurken, hanehalkı üyeleri arasında her zaman akrabalık bağı olmak zorunda değildir (Canatan, 2009b). Üner (1972: 14) ise ‘aile’yi kan bağıllığı, evlilik ve yasal yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve birlikte yaşayan iki veya daha çok kimsenin meydana getirdiği topluluk olarak tanımlamaktadır. ‘TNSA 2008’in “Görüşmeciler El Kitabı”nda (HÜNEE, 2008) ise hanehalkı şu şekilde tanımlanmıştır:

“Aynı evde birlikte yaşayan, yetişkin bir kadını veya erkeği hanehalkının reisi olarak kabul eden, evdeki eşyaları ve olanakları paylaşan ve bir kişiden veya akraba olan ya da akrabalık bağı bulunmayan kişilerden meydana gelen sosyal bir birimdir. Bazı durumlarda aynı evde yaşayan bir grup insan bulunur; ancak ayrı yemek yerler, hiçbir anlamda paylaşım yoktur. Bu şekilde ayrı yaşayan kişiler ya da gruplar, aynı evde yaşamalarına karşın ayrı hanehalkları olarak kabul edilirler” (HÜNEE, 2008: 26).

Böylece ‘hanehalkı’nın, içinde aile birimini ‘barındıran’ ve ‘barındırmayan’ türde, iki farklı biçimden oluştuğu belirtilebilir. Literatürde içinde aile birimini barındıran hane halkları için ‘*aile hanehalkı (family household)*’, içinde aile birimini barındırmayan hanehalkları içinde ‘*aile olmayan hanehalkı (no family household)*’ terimleri kullanılmaktadır (Koç, 1997: 75-76;

Yavuz, 2002: 55). Aynı zamanda, aile kavramı hanehalkı kavramı ile karşılaştırıldığında daha sınırlı bir toplumsal birime karşılık gelmektedir. Nitekim aile, en az iki üyeyi barındırırken, hanehalkı tek kişiden de oluşabilmektedir. Ayrıca, birden fazla kişiden oluşan hanehalklarında bireyler arasında bir akrabalık bağının olması zorunlu değilken, ailede bu bağın yer alması bir zorunluluk olmaktadır (Koç, 1997: 75-76).

Aile hanehalkı kompozisyonları arasında en basit olanı eşler ve varsa onların evlenmemiş çocuklarından oluşan ‘çekirdek aile (*nuclear family*)’ birimidir (Hancıoğlu, 1985a: 63; Ünalın, 1988: 52; Yavuz, 2004: 9). Çeşitli kuşaklardan (yatay, dikey ve/veya aynı kuşaktan) bireylerin bir arada olduğu ve birden fazla evli çifti barındıran birimler ise ‘geniş aileler (*extended family*)’dir. Geniş aileler, ‘ataerkil geniş (*patriarchally extended*)’ ve ‘geçici geniş (*transient extended*)’ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ataerkil geniş aile ile geçici geniş aile arasındaki fark, ataerkil ailede evli çocuk ya da evli kardeş çiftlerinin yer almasıdır (Yavuz, 2002: 54). Daha açık olarak belirtmek gerekirse, ataerkil ailede hanehalkı reisi ve/veya eşi, evli çocuk(lar) ve diğer akraba(lar) bulunmaktadır. Geçici geniş ailede ise hanehalkı reisi ve eşi, varsa evli olmayan çocukları ve/veya diğer aile üyeleri (anne ve/veya baba gibi), ve/veya evlenmemiş kardeşler ve/veya diğer akrabalar bulunabilmektedir. Hiçbir evli çiftin yer almadığı hanehalkı kompozisyonu ise ‘dağılmış aile (*dissolved family*)’ olarak nitelendirilmektedir. Bu hanehalkı kompozisyonu, çoğunlukla evliliğin ölüm, boşanma veya ayrı yaşama gibi nedenlerle bozulması sonucu oluşmaktadır (Ünalın, 1988: 53). Dağılmış aile en yaygın olarak tek başına yaşayan kişiler (*solitaries*) veya *Tek ebeveynli aile (single parenthouses)* olarak bilinen; evlenmemiş çocuğu ya da çocukları ile yaşayan tek anne ya da babakompozisyonlarını içermektedir (United Nations-UN, 2008: 132).

Hanehalkları, içerisinde aile birliğini barındırıp barındırmamasına ve evlilik birimlerinin tipi ve sayısına göre de çeşitli şekillerde tasnif edilebilmektedir. Ancak genel olarak aile hanehalkı tiplerinden ilki, aileye ait en küçük birim olarak kabul edilen, çekirdek aile üyelerinden oluşan *basit aile (simple family)* olarak bilinen kompozisyonudur (Laslett, 1972). Bu kapsamda üç farklı kompozisyona göre alt tipler ayrıştırılmaktadır: i. Çocuksuz yaşayan eşler, ii. Evlenmemiş çocuğu ya da çocukları ile beraber yaşayan eşler ve iii. *Tek ebeveynli aile* olarak da bilinen;

evlenmemiş çocuğu ya da çocukları ile yaşayan tek anne ya da babalar(UN, 2008: 132).

İkinci genel aile hanehalkı tipi ise *geniş aile* tipidir. Bu hanehalkı tipi, üç farklı kuşaktan bireylerin bir arada bulunduğu ve/veya aynı kuşaktan olan birden çok evli çiftin beraberce yaşadığı hanehalkı kompozisyonundan oluşmaktadır. Ancak bu hanehalkı tipi, hanehalkı üyelerinin kompozisyonu dışında başka ölçütlerle de sınıflandırıldığında farklı isimler alabilmektedir. Örneğin, çok sayıda hanehalkı üyesi barındırabildiği için *büyük aile*, kırsal alanlarda tarımla geçimini sağlayan ve erkek egemen toplumlardaki yaygınlığından dolayı *geleneksel aile* (BASAGM, 2010: 27), çekirdek aile dışındaki akrabaları da barındırması nedeniyle *karmaşık aile (complex family)* (Burch, 1967: 349) veya *birleşik aile* (Üner, 1972: 13) ve birden fazla çekirdek aileyi içerebilmesi nedeniyle de *çoğul aile (multiple family)* şeklinde de ifade edilmektedir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada hanehalkı kompozisyonları TNSA 2008'in hanehalkı verisi kullanılarak üretilmiştir. Örneklem seçiminde ağırlıklı, çok aşamalı, tabakalı küme örnekleme yaklaşımı kullanılan TNSA2008'de örneklem tasarımı ve büyüklüğü, -tüm değişkenler için- Türkiye geneli, kentsel ve kırsal alanlar ve beş demografik bölge ve -hanehalkı verisinde olduğu gibi bazı değişkenler için- İBBS-1 düzeyinde analiz yapmaya imkân vermektedir. TNSA 2008'de ülke genelinde 10,525 hanehalkı görüşmesi yapılmıştır (HÜNEE, 2009).

Hanehalkı kompozisyonları belirlenirken Hanehalkı Soru Kağıdı'nın 'Bölüm 1. Hanehalkı Listesi'ne yazılan (HÜNEE, 2009: 261-264) ve sürekli olarak hanede yaşayan tüm bireylerin hanehalkı reisine yakınlık derecesi kodları kullanılmıştır².

Bu çalışmada hanehalkı kompozisyonları hanehalkının *de jure* üyeleri arasındaki akrabalık ilişkilerini dikkate alan bir metodolojik yaklaşımla incelenmiştir. Bu yaklaşım Türkiye'deki aile yapılarına ilişkin olarak ilk kez Timur (1972) tarafından uygulanan ve daha sonra Kunt (1978), Hancıoğlu (1985a ve b), Ünalın (1986), Yavuz (2002 ve 2004) ve Koç vd. (2010) tarafından kullanılan bir yöntemdir. Buna göre hanehalkı soru kağıdında ilk sırada

beyanı alınan hanehalkı reisine yakınlık derecelerine göre diğer aile üyeleri tanımlanmakta ve bu sınıflandırmaya dayalı olarak içeriklerinde farklı hanehalkı kompozisyonlarını barındıran dört temel aile tipine ulaşılmaktadır: Çekirdek, ataerkil geniş, geçici geniş ve dağılmış aile.

Çekirdek aile: evli bir çift ve varsa evlenmemiş çocuklardan oluşan bir hanehalkı kompozisyonuna karşılık gelmektedir.

Ataerkil geniş aile: Hanehalkı reisi ve/veya eşi, evli çocuğu veya çocukları, gelini ve/veya damadı ve torunu veya torunları, ve/veya evlenmemiş çocuğu veya çocukları, ile varsa diğer akrabaya da akraba olmayan hanehalkı üyelerinden oluşmaktadır. Hanehalkı üyelerinin hanehalkı reisine göre olan akrabalık durumları dikkate alınarak farklı kompozisyonlara (hanehalkı listesinde bulunup bulunmama durumuna) göre pek çok alt tür sınıflandırılabilir.

Örneğin:

- Hanehalkı reisi ve/veya eşi+ oğlu/oğulları + gelini/gelinleri + [torunu/torunları]+ [kızı/kızları]³,
- Hanehalkı reisi ve/veya eşi+ oğlu/oğulları + gelini/gelinleri + [torunu/torunları]+ [kızı/kızları]+ babası veya annesi,
- Hanehalkı reisi ve/veya eşi+ [çocuğu/çocukları] + [evli olmayan kardeşi/kardeşleri]+ evli kardeşi/kardeşleri +kardeşinin eşi/kardeşlerinin eşleri.

Geçici geniş aile: Hanehalkı reisi ve/veya eşi, evlenmemiş çocuğu/çocukları, hanehalkı reisinin veya eşinin annesi ve/veya babası ile varsa diğer akrabalar. Bu aile tipinde de en sık rastlanılan kompozisyonların bazıları aşağıdaki gibidir:

Örneğin:

- Hanehalkı reisi ve eşi + [çocuğu/çocukları] + babası,
- Hanehalkı reisi ve eşi + [çocuğu/çocukları] + annesi,
- Hanehalkı reisi ve eşi + [çocuğu/çocukları] + babası + annesi + [kardeşi/kardeşleri],
- Hanehalkı reisi ve eşi + [çocuğu/çocukları] + kardeşi/kardeşleri,
- Hanehalkı reisi ve eşi + [çocuğu/çocukları] + diğer akraba/akrabaları.

Dağılmış aile: Bu aile tipinin temel karakteristiği hanehalkı biçiminde evli bir çiftin yer almamasıdır. Dolayısıyla ölüm, boşanma ve ayrı kalma gibi demografik olayların etkisiyle çiftlerden her ikisinin veya birinin olmayışıyla dağılmış aile olarak adlandırılan tip oluşmaktadır. Bu tür aileler arasında yaygın tipler olan:

- Tek kişilik hanehalkı (erkek veya kadın),
- Hanehalkı reisi (Erkek veya Kadın) + evli olmayan çocuk/çocuklar,

biçimindeki kompozisyonlar örnek gösterilebilir.

4. HANEHALKI KOMPOZİSYONLARINDA ZAMAN İÇİNDEKİ DEĞİŞİMLER VE GÜNÜMÜZDEKİ BÖLGESEL FARKLILAŞMALAR

TNSA 2008'den elde edilen Türkiye'deki aile tiplerinin yaygınlığı daha önceki çalışmalarda saptanan oranlarla birlikte Tablo1'de sunulmuştur. Türkiye'deki hanehalkı kompozisyonlarının büyük çoğunluğunu çekirdek ailelerden oluşan hanehalkı kompozisyonu oluşturmaktadır. 1968-2008 döneminde çekirdek aile kompozisyonunun tüm aile tipleri içindeki payının sürekli artış eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık söz konusu dönemde ülkede hem ataerkil hem de geçici geniş ailelerin payının azalma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Dağılmış ailelerin oranı ise son kırk yılda iki kata yakın bir artış göstermiştir.

Tablo1. Hanehalkı kompozisyonlarının yüzde dağılımlarında değişimler, 1968-2008.

	Aile Hanehalkaları			Aile olmayan hanehalkları	Toplam
	Çekirdek	Geçici Geniş	Ataerkil Geniş	Dağılmış	
1968a	59,7	13,1	19,0	8,3	100,0
1978b	58,0	14,6	19,3	8,1	100,0
1988c	63,4	11,2	14,3	11,1	100,0
1998d	68,2	9,1	10,4	12,3	100,0
2008e	70,3	7,4	8,0	14,3	100,0

Kaynaklar: ^aTimur (1972); ^bHancıoğlu (1985a); ^cÜnalın (2005); ^dYavuz (2004); ^eYazarlar tarafından TNSA 2008 verisinden hesaplanmıştır.

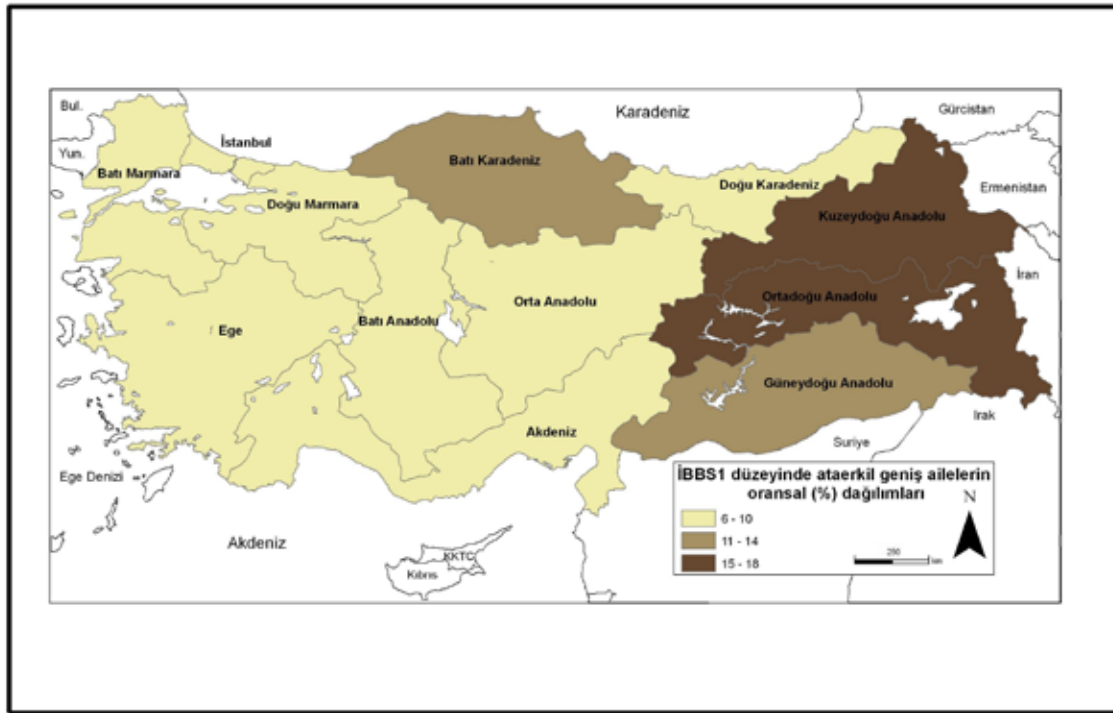
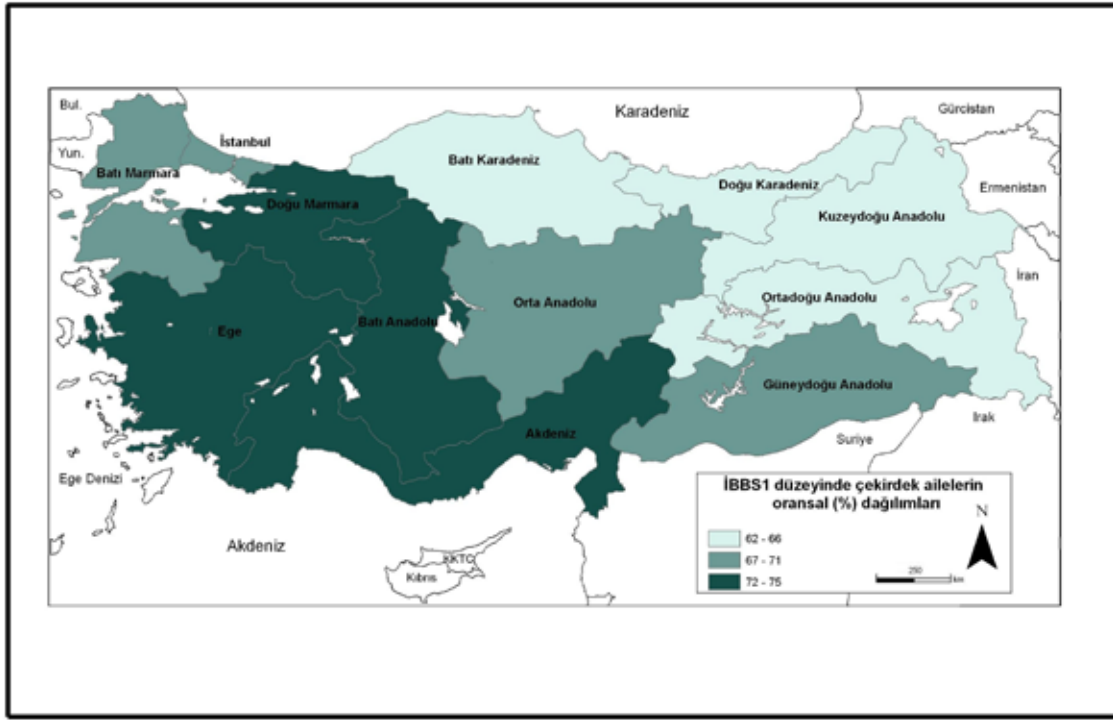
Aile tiplerinin İBBS-1 düzeyinde güncel (2008) dağılımlarına bakıldığında bölgesel farklılıkların varlığı dikkat çekmektedir (Tablo 2, Şekil 1). Yaygınlığı %62 - %75 arasında değişmekle birlikte, çekirdek ailelerin tüm bölgelerde en yaygın hanehalkı kompozisyonunu

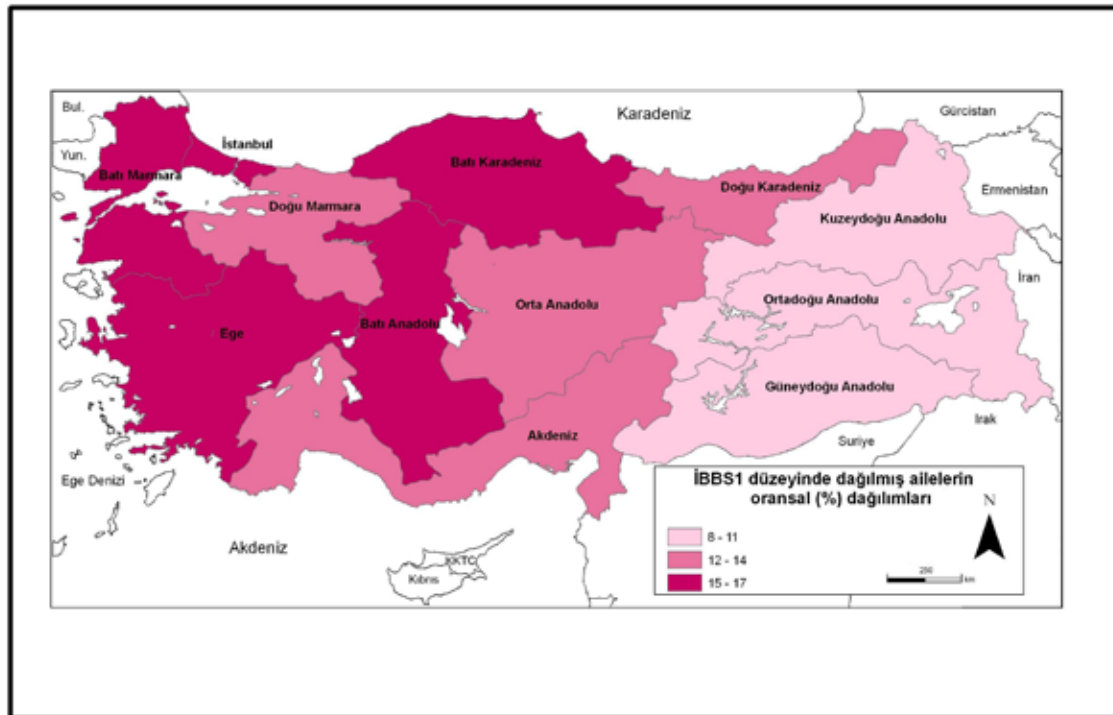
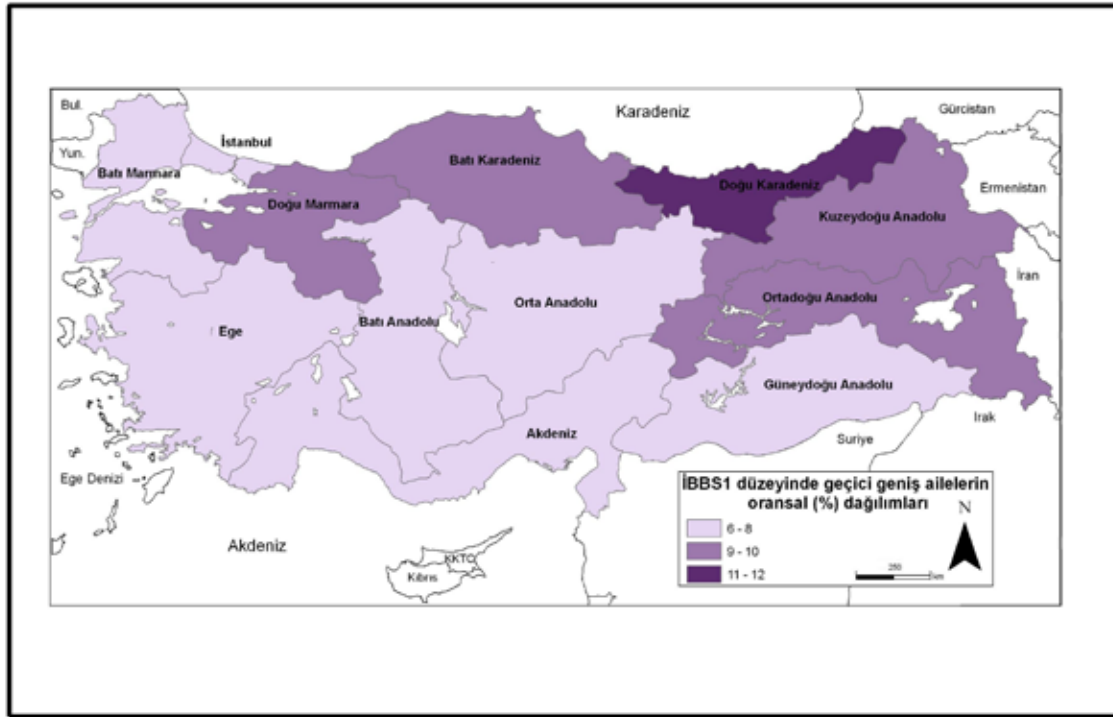
oluşturduğu görülmektedir. Bu aile tipinin yaygınlığı Batı ve Doğu Karadeniz ile Kuzeydoğu ve Ortadoğu bölgelerinde diğer bölgelere kıyasla daha azdır. Ataerkil geniş ailelerin oranı (%15 - %16) Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde en fazla, buna karşılık Türkiye’nin batı ve orta bölgelerinde en azdır (%6 - %10). Geçici geniş aileler, kuzey ve doğu bölgelerde oransal olarak en fazladır. Bu aile tipinin en yaygın olduğu bölge ise Doğu Karadeniz’dir. Dağılmış ailelerin oransal olarak (%12 - %17) en fazla olduğu kesim Türkiye’nin batısıdır. Türkiye’nin doğu bölgelerinin (Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu) dağılmış aileleri en az barındıran kesim olduğu da anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Türkiye’de aile tiplerinin bölgelere göre oransal (%) dağılımları, 2008.

Bölge	Aile tipi				Toplam	Ağırlıksız Sayı
	Çekirdek aile	Ataerkil aile	Geçici geniş aile	Dağılmış aile		
İstanbul	70,3	5,9	7,1	16,6	100,0	2.096
Batı Marmara	70,2	6,8	5,8	17,2	100,0	552
Ege	71,5	6,1	6,0	16,4	100,0	1.616
Doğu Marmara	71,6	7,4	8,8	12,2	100,0	1.031
Batı Anadolu	72,7	5,8	5,9	15,6	100,0	1.040
Akdeniz	74,8	5,7	7,1	12,4	100,0	1.285
Orta Anadolu	69,2	10,4	8,1	12,3	100,0	521
Batı Karadeniz	62,4	13,1	9,7	14,7	100,0	667
Doğu Karadeniz	63,6	10,1	12,1	14,2	100,0	305
Kuzeydoğu Anadolu	64,5	15,5	9,2	10,8	100,0	249
Ortadoğu Anadolu	65,4	17,6	8,6	8,3	100,0	375
Güneydoğu Anadolu	70,1	12,8	6,6	10,5	100,0	754
Türkiye geneli	70,3	8,0	7,4	14,3	100,0	10.491

Not: Yazarlar tarafından TNSA 2008 verisinden hesaplanmıştır.

Şekil 1. Türkiye’de aile tiplerinin bölgelere göre dağılımları, 2008.

4.1. Çekirdek Aile

Çalışmanın bu bölümünde çekirdek aile kompozisyonları: i. Çocuklu ve çocuksuz

çekirdek aileler; ii. Çocuksuz çekirdek aileler; kadının 50 yaş altında ve 50 yaş ve üzerinde olma durumuna göre ve iii. Çocuklu çekirdek aileler sahip oldukları çocuk sayısına göre ayrıştırılarak incelenmiştir. Tablo 3, Türkiye’de 1978-2008 arasında çekirdek aile kompozisyonlarında meydana gelen değişimleri sunmaktadır. Çocuksuz çekirdek aile kompozisyonunda kadının yaşının 50’den küçük ya da büyük olması farklı anlamlar taşımaktadır. Çocuksuz çekirdek aileler içerisinde kadının 50 yaşının altında oluşu, onun henüz doğurganlık çağı olan 15-49 yaş arası dönemde bulunduğunu ve dolayısıyla gelecek yıllarda çocuk dünyaya getirebilme potansiyelinin varlığını göstermektedir. Tam tersine kadının 50 yaş ve üzerinde oluşu ise onun doğurganlık çağı dışına çıktığına işaret etmektedir.

Çeşitli araştırmalardan derlenerek ve bu çalışmada üretilen 2008^c sütunun oluşturulmasıyla hazırlanan Tablo 3’e bakıldığında Türkiye’de, genel olarak, çekirdek aile hanehalkları oranında 1990’ların ortasından günümüze kadar önemli düzeyde bir artış olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bu hanehalkı kompozisyonun alt tiplerine bakıldığında, içerisinde kadının 50 yaşından büyük olduğu çocuksuz çekirdek aile kompozisyonları ile 1 ve 2 çocuklu çekirdek aile kompozisyonlarında artış eğilimlerinin sürmekte olduğu gözlemlenmektedir. Buna karşılık kadının doğurganlık çağı içinde olduğu çekirdek aile tipinde ve özellikle de 3 ve daha fazla sayıda çocuklu çekirdek aile tipi oranlarında 30 yıldır devam eden bir azalmanın olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, Türkiye’de söz konusu dönemde toplam doğurganlık hızlarında karşılaşılan belirgin azalmalar ile paralellik göstermektedir.

Tablo 3. Çekirdek aile hanehalklarının yüzde dağılımlarına değişimler, 1978-2008.

Çekirdek Aile Hanehalkları	1978a	1988a	1993a	1998b	2003b	2008c
Çocuksuz çekirdek	8,3	9,9	11,7	13,5	13,4	14,4
Kadın (<50)-Erkek	-	-	-	5,3	-	5,0
Kadın (≥50)-Erkek	-	-	-	8,2	-	9,4
Çocuklu çekirdek	49,3	57,5	55,6	54,9	55,9	55,9
1 Çocuklu	9,5	12,1	12,8	13,3	15,9	17,8
2 Çocuklu	12,7	19,1	18,2	18,7	21,0	21,4
3 ve daha fazla sayıda çocuklu	27,1	26,3	24,6	22,9	19,0	16,7
Toplam	57,6	67,4	67,3	68,4	69,3	70,3

Kaynak: ^a Ünalın (2005); ^b Yavuz (2002 ve 2004); ^c Yazarlar tarafından TNSA 2008 verisinden hesaplanmıştır.

Türkiye’de çekirdek ailelerden oluşan hanehalkı kompozisyonu ülke genelinde kentsel alanlarda daha yaygındır (%55,9) (Tablo 4). Benzer şekilde ‘çocuklu çekirdek aile’lerin de kentlerde yaşayanlar arasında daha yaygın olduğu görülmektedir (%59,9). Ancak ‘çocuksuz çekirdek aile’lerin oranı batı bölgeler ile karşılaştırıldığında doğu bölgelerde belirgin bir biçimde daha azdır (%6,9 - %9,4) (Tablo4). Buna karşılık, genellikle doğu ve güney bölgelerde olmak üzere, İstanbul bölgesinde de çocuklu çekirdek ailelerin oranları daha yüksektir. Çocuklu ailelerin oranının en düşük olduğu yer Batı ve Doğu Karadeniz bölgeleridir (Tablo 4).

Tablo 4. Çekirdek (‘çocuksuz çekirdek’ ve ‘çocuklu çekirdek’) ailelerinin, yerleşim yerine ve bölgelere göre oransal (%) dağılımları, 2008.

Yerleşim Yeri	Çekirdek aileler		Toplam Çekirdek aile	Diğer ailelere	Toplam	Ağırlıksız Sayı
	Çocuksuz	Çocuklu				
Kent	13,0	59,9	72,8	27,2	100,0	7.847
Kır	18,4	44,3	62,8	37,2	100,0	2.644
Bölge (İBBS-1)						
İstanbul	11,2	59,1	70,3	29,7	100,0	2.096
Batı Marmara	24,3	45,9	70,2	29,8	100,0	552
Ege	17,9	53,5	71,4	28,6	100,0	1.616
Doğu Marmara	15,1	56,6	71,6	28,4	100,0	1.031
Batı Anadolu	13,9	58,8	72,7	27,3	100,0	1.040
Akdeniz	14,0	60,8	74,8	25,2	100,0	1.285
Orta Anadolu	14,9	54,2	69,2	30,8	100,0	521
Batı Karadeniz	18,5	43,9	62,4	37,6	100,0	667
Doğu Karadeniz	20,0	43,6	63,6	36,4	100,0	305
Kuzeydoğu Anadolu	9,4	55,0	64,5	35,5	100,0	249
Ortadoğu Anadolu	6,9	58,5	65,4	34,6	100,0	375
Güneydoğu Anadolu	7,4	62,6	70,1	29,9	100,0	754
Türkiye	14,3	55,9	70,3	29,7	100,0	10.491

a Diğer aileler: Ataerkil aileler, Geçici geniş aileler ve Dağılmış aile

Veri Kaynağı: TNSA (2008).

‘Kadının 50 yaş altında olduğu çocuksuz çekirdek aile’lerin belirgin bir biçimde batı bölgelerde yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 5). Bu açıdan gelecek yıllarda çocuk dünyaya getirme potansiyeli taşıyan ‘çocuksuz çekirdek’ ailelerin Türkiye’de daha çok batı bölgelerde yer aldıkları sonucuna varılabilir.

Kadının 50 yaş ve üzerinde olduğu çocuksuz çiftlerden oluşan çekirdek aileler ise kuzey bölgeler başta olmak üzere yine batı bölgelerde yaygındır. Doğudaki bölgelerde doğurganlık çağı dışına çıkmış kadınlardan oluşan çocuksuz çekirdek ailelerin oranları düşük düzeydedir. Gençlerin diğer bölgelere doğru göç etme oranının yüksek olduğu Batı ve Doğu Karadeniz bölgeleri ile emekli nüfusun yoğunlaştığı denizlere komşu batı bölgeler, ‘kadının 50 yaş ve üzerinde olduğu çocuksuz çekirdek aile’lerin yaygın olduğu alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo5. Çocuksuz çekirdek ailelerinin [‘kadın (<50 yaşında)-erkek’ ve ‘kadın (≥50 yaşında)-erkek’] yerleşim yerine ve bölgelere göre oransal (%) dağılımları, 2008.

Yerleşim Yeri	Çocuksuz çekirdek aileler		Toplam Çocuksuz çekirdek aileler	Diğer aileler a	Toplam	Ağırlıksız Sayı
	Kadın (<50) - Erkek	Kadın (≥ 50) - Erkek				
Kent	5,5	7,5	13,0	87,0	100,0	7.847
Kır	3,5	14,9	18,4	81,6	100,0	2.644
Bölge (İBBS-1)						
İstanbul	5,9	5,4	11,2	88,8	100,0	2.096
Batı Marmara	6,3	18,0	24,3	75,7	100,0	552
Ege	5,6	12,3	17,9	82,1	100,0	1.616
Doğu Marmara	6,6	8,4	15,1	84,9	100,0	1.031
Batı Anadolu	5,1	8,7	13,9	86,1	100,0	1.040
Akdeniz	4,5	9,4	14,0	86,0	100,0	1.285
Orta Anadolu	2,8	12,1	14,9	85,1	100,0	521
Batı Karadeniz	3,9	14,6	18,5	81,5	100,0	667
Doğu Karadeniz	4,3	15,7	20,0	80,0	100,0	305
Kuzeydoğu Anadolu	2,7	6,7	9,4	90,6	100,0	249
Ortadoğu Anadolu	2,7	4,1	6,9	93,1	100,0	375
Güneydoğu Anadolu	3,0	4,4	7,4	92,6	100,0	754
Türkiye	5,0	9,4	14,3	85,7	100,0	10.491

a Diğer aileler: Çocuklu çekirdek aileler, Ataerkil aileler, Geçici geniş aileler ve Dağılmış aileler

Veri Kaynağı: TNSA (2008).

Tablo6, çocuklu çekirdek ailelerden oluşan hanehalkı kompozisyonlarında farklı çocuk sayısına sahip çocuklu çekirdek ailelerin yerleşim yeri ve bölgelere dağılımlarını göstermektedir. Kentsel alanlardaki ailelerin yaklaşık dörtte birini iki çocuklu çekirdek aileler oluşturmaktadır. Bu tablodan elde edilebilecek en dikkat çeken bulgu, ‘tek çocuklu çekirdek aile’lerin öncelikle batı, sonra da orta bölgelerde daha yaygın olduğudur. Buna karşılık ‘çok çocuklu (3 ve daha fazla)

çekirdek aile’lerin özellikle doğu bölgelerde (Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu) daha yaygındır. Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde her üç çocuklu çekirdek ailenin biri, Güneydoğu Anadolu’da ise her 10 çocuklu çekirdek ailenin yaklaşık 4’ü, çok çocuklu (3 ve daha fazla) çekirdek ailelerden oluşmaktadır.

Tablo6. Çocuklu çekirdek ailelerinin (‘1 çocuklu’, ‘2 çocuklu’ ve ‘3 ve daha fazla çocuklu’) yerleşim yerine ve bölgelere göre oransal (%) dağılımları, 2008.

Yerleşim Yeri	Çocuklu çekirdek aileler			Toplam Çocuklu çekirdek aileler	Diğer aileler a	Toplam	Ağırlıksız Sayı
	+ 1 çocuk	+ 2 çocuk	+ 3 ve daha fazla çocuk				
Kent	19,7	23,6	16,6	59,9	40,1	100,0	7.847
Kır	12,4	14,7	17,2	44,3	55,7	100,0	2.644
Bölge (İBBS-1)							
İstanbul	20,1	24,9	14,1	59,1	40,9	100,0	2.096
Batı Marmara	21,1	21,5	3,4	45,9	54,1	100,0	552
Ege	21,8	21,0	10,6	53,5	46,5	100,0	1.616
Doğu Marmara	22,5	21,9	12,1	56,6	43,4	100,0	1.031
Batı Anadolu	18,8	24,8	15,2	58,8	41,2	100,0	1.040
Akdeniz	16,2	24,8	19,8	60,8	39,2	100,0	1.285
Orta Anadolu	15,6	20,2	18,4	54,2	45,8	100,0	521
Batı Karadeniz	14,2	18,1	11,6	43,9	56,1	100,0	667
Doğu Karadeniz	14,3	15,4	14,0	43,6	56,4	100,0	305
Kuzeydoğu Anadolu	8,4	13,7	32,9	55,0	45,0	100,0	249
Ortadoğu Anadolu	9,3	12,7	36,5	58,5	41,5	100,0	375
Güneydoğu Anadolu	9,1	13,9	39,7	62,6	37,4	100,0	754
Türkiye	17,8	21,4	16,7	55,9	44,1	100,0	10.491

a Diğer aileler: Çocuksuz çekirdek aileler, Ataerkil aileler, Geçici geniş aileler ve Dağılmış aileler

Veri Kaynağı: TNSA (2008).

4.2. Ataerkil Geniş Aile

Türkiye’de ataerkil geniş aile olarak tanımlanan hanehalkı kompozisyonları içerisinde en yaygın biçimi, hanehalkı reisi ve/veya eşi hanehalkı reisi ile birlikte yaşayan evli çocuklarından oluşan ve özellikle kırsal alanlarda daha yaygın olan kompozisyon oluşturmaktadır. (Tablo7 ve 8). Tablo7, Türkiye’de 1983-2008 yılları arasında ataerkil geniş aile hanehalklarının tüm

kompozisyonlarının dağılımında yarı yarıya yakın bir azalmanın gerçekleştiğini ve bu azalmanın zaman içinde sürekli bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bölgesel dağılımda, Türkiye’de ataerkil geniş ailelerin halen en yaygın olduğu alanlar Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu ile Batı Karadeniz bölgeleridir (Tablo8).

Tablo7. Ataerkil geniş aile hanehalklarının yüzde dağılımlarında değişimler, 1983-2008.

Ataerkil Geniş Aile Hanehalkları	1983a	1998b	2008c
Hanehalkı reisi ve/veya eşi + evli çocuk(lar)	12,5	8,7	6,8
Diğer ataerkil	2,6	1,6	1,2
Toplam	15,1	10,3	8,0

Kaynak: a Ünalan (2005); b Yavuz (2002 ve 2004); c Yazarlar tarafından TNSA 2008 verisinden hesaplanmıştır.

Tablo 8. Ataerkil geniş ailelerin (‘hanehalkı reisi ve/veya eşi + evli çocuk(lar) ve ‘diğer’ aileler) yerleşim yerine ve bölgelere göre oransal (%) dağılımları, 2008.

Yerleşim Yeri	Ataerkil geniş aile			Diğer aile	Toplam	Ağırlıksız Sayı
	Hanehalkı reisi ve/veya eşi + evli çocuk(lar)	Diğer ataerkil	Toplam Ataerkil aile			
Kent	5,1	0,8	5,9	94,1	100,0	7.847
Kır	12,0	2,3	14,3	85,7	100,0	2.644
Bölge (İBBS-1)						
İstanbul	5,2	0,8	5,9	94,1	100,0	2.096
Batı Marmara	6,2	0,6	6,8	93,2	100,0	552
Ege	5,0	1,1	6,1	93,9	100,0	1.616
Doğu Marmara	6,3	1,1	7,4	92,6	100,0	1.031
Batı Anadolu	5,4	0,4	5,8	94,2	100,0	1.040
Akdeniz	4,8	0,8	5,7	94,3	100,0	1.285
Orta Anadolu	9,0	1,5	10,4	89,6	100,0	521
Batı Karadeniz	11,3	1,8	13,1	86,9	100,0	667
Doğu Karadeniz	8,7	1,4	10,1	89,9	100,0	305
Kuzeydoğu Anadolu	13,6	1,9	15,5	84,5	100,0	249
Ortadoğu Anadolu	13,9	3,7	17,6	82,4	100,0	375
Güneydoğu Anadolu	10,0	2,8	12,8	87,2	100,0	754
Türkiye	6,8	1,2	8,0	92,0	100,0	10.491

a Diğer aileler: Çekirdek aileler, Geçici geniş aileler ve Dağılmış aileler

Veri Kaynağı: TNSA (2008).

4.3. Geçici Geniş Aile

Geçici geniş aileler içerisinde yaygın olan kompozisyon, hanehalklarında çekirdek aileye yakın bir akrabanın, özellikle de hanehalkı reisinin veya eşinin annesinin ve babasının, eşlik ettiği kompozisyonudur. Tablo9, Türkiye’de geniş aile biçiminde olan kompozisyonların oranında zaman içinde azalma olduğunu göstermektedir. 1983-2008 yılları arasında ülke genelinde bu

hanehalkı tipinde yarıya yakın bir azalmanın (%12,8’den %7,4’e) olduğunu fakat bunun daha çok çekirdek aileye eşlik eden diğer akraba/diğer kişiler kompozisyonunda (%7.8’den %3’e) gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Ancak çekirdek aileye yakın akrabanın (anne, baba, kardeş, torun gibi) eşlik ettiği kompozisyondaki azalma daha düşük bir oranda gerçekleşmiştir.

Tablo9. Geçici geniş aile hanehalklarının yüzde dağılımlarında değişimler, 1983-2008.

Geçici Geniş Aile Hanehalkları	1983a	1998b	2008c
Çekirdek aile + yakın akraba	5,0	3,8	4,4
Çekirdek aile + diğer akraba/diğer kişiler	7,8	5,3	3,0
Toplam	12,8	9,1	7,4

Kaynak: a Ünalın (2005); b Yavuz (2002 ve 2004); c Yazarlar tarafından TNSA 2008 verisinden hesaplanmıştır.

Güncel bölgesel farklılaşmalara bakıldığında kırsal alanlarda kentsel alanlara göre daha yaygın olan ‘geçici geniş aileler’in, daha çok Türkiye’nin kuzey bölgelerinde (Doğu Karadeniz başta olmak üzere, Batı Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Marmara ve Ortadoğu Anadolu) daha yaygın olarak karşılaşılan bir hanehalkı kompozisyonu olduğu söylenebilir (Tablo10).

Tablo10. Geçici geniş ailelerin (‘çekirdek aile + yakın akraba’ ve ‘çekirdek aile + diğer akraba/diğer kişiler’ aileleri) yerleşim yerine ve bölgelere göre oransal (%) dağılımları, 2008.

Yerleşim Yeri	Geçici geniş aile		Toplam Geçici geniş aile	Diğer ailelere	Toplam	Ağırlıksız Sayı
	Çekirdek aile + yakın akraba	Çekirdek aile + diğer Akraba/diğer Kişiler				
Kent	3,5	3,1	6,6	93,4	100,0	7.847
Kır	7,0	2,7	9,7	90,3	100,0	2.644
Bölge (İBBS-1)						
İstanbul	3,8	3,4	7,1	92,9	100,0	2.096
Batı Marmara	3,6	2,2	5,8	94,2	100,0	552
Ege	3,8	2,3	6,0	94	100,0	1.616
Doğu Marmara	4,7	4,1	8,8	91,2	100,0	1.031
Batı Anadolu	3,0	2,8	5,9	94,1	100,0	1.040
Akdeniz	4,4	2,8	7,1	92,9	100,0	1.285
Orta Anadolu	4,8	3,3	8,1	91,9	100,0	521
Batı Karadeniz	6,4	3,3	9,7	90,3	100,0	667
Doğu Karadeniz	7,2	4,9	12,1	87,9	100,0	305
Kuzeydoğu Anadolu	7,3	1,9	9,2	90,8	100,0	249
Ortadoğu Anadolu	6,3	2,4	8,6	91,4	100,0	375
Güneydoğu Anadolu	4,3	2,3	6,6	93,4	100,0	754
Türkiye	4,4	3,0	7,4	92,6	100,0	10.491

a Diğer aileler: Çekirdek aileler, Ataerkil aileler ve Dağılmış aileler

Veri Kaynağı: TNSA (2008).

4.4. Dağılmış Aile

Dağılmış aile hanehalkı kompozisyonunun oranı Türkiye’de hanehalkı kompozisyonları içerisinde artış eğilimi göstermektedir. 1978-2008 döneminde bu hanehalkı kompozisyonunda meydana gelen yaklaşık 1,8 kat artış (%8,1’den %14,3’e) Türkiye toplumunda meydana gelen dikkat çekici bir değişime işaret etmektedir (Tablo 11).

Dağılmış aile hanehalkı kompozisyonlarının oranındaki artışın önemli bir kısmı tek kişilik hanehalklarının oranında meydana gelen artışlardankaynaklanmıştır. Tablo 11’den anlaşılacağı üzere 30 yıllık dönemde bu hanehalkı kompozisyonunun oranında 2 kattan fazla bir artış (%3’ten %6,4’e) meydana gelmiştir. Ancak tek kişilik hanehalklarının dağılımında cinsiyete göre önemli farklılıklar söz konusudur. Tek kişilik hanehalkları arasında kadın nüfus daha yaygındır. Bu durum Türkiye’de yaşanan demografik dönüşümün bir sonucu olarak nüfusun gittikçe yaşlanması ve kadınların ortalama yaşam süresinin daha uzun olmasıyla ilgilidir. Nitekim 2008 yılı itibariyle tek kişilik hanehalkı kompozisyonunda kadınlar erkeklerden 2,2 kat daha fazladır. Öte yandan 1983 ve 2008 yılları kıyaslandığında hem erkekler hem de kadınlardan oluşan tek kişilik hanehalkı kompozisyonlarındaki artışların (sırasıyla 2 kat ve 1,8 kat) birbirine çok yakın olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 11. ‘Tek kişilik’ ve ‘tek ebeveynli’ dağılmış ailelerden oluşan hanehalklarının yüzde dağılımlarında değişimler, 1978-2008.

Dağılmış Aile Hanehalkları	1978a	1983a	1988a	1993a	1998b	2003b	2008c
Tek kişilik hanehalkları	3,0	3,4	3,3	4,4	5,2	6,4	6,4
Erkek	-	1,0	-	-	1,9	-	2,0
Kadın	-	2,4	-	-	3,3	-	4,4
Tek ebeveynli aile	4,8	-	3,3	4,9	5,0	5,6	5,2
Erkek hanehalkı reisi	-	-	-	-	0,6	-	0,6
Kadın hanehalkı reisi	-	-	-	-	4,4	-	4,6
Diğer	0,3	7,1	4,5	4,6	2,0	2,4	2,7
Toplam	8,1	10,5	11,1	13,9	12,2	14,4	14,3

Kaynak: a Ünalın (1986 ve 2005); bYavuz (2002, 2004 ve 2005); cYazarlar tarafından TNSA 2008 verisinden hesaplanmıştır.

Türkiye toplumunda dağılmış aile hanehalkı kompozisyonu içerisinde artış eğilimi görülen bir diğer alt kompozisyon tek ebeveynli ailelerdir (BASAGM, 2011). Bu hanehalkı

kompozisyonun en dikkat çekici yönü hanehalkı reislerinin cinsiyet örüntüsüdür. Tek ebeveynli ailelerin çok büyük bir kısmı kadınların hanehalkı reisliğini üstlenmiş olduğu kompozisyonudur. 1998 ve 2008 yılları dikkate alındığında kadınların tek ebeveynli aileye hanehalkı reisliği yaptığı kompozisyonlar erkeklerin hanehalkı reisliği yaptığı kompozisyonlara göre 7,6 kat daha fazladır (Tablo 11).

Ülke genelinde dağılmış aileler bakımından önemli bir kır-kent farklılığına rastlanmazken, ailenin ‘tek kişilik’ ya da ‘tek ebeveynli’ oluşu yerleşim yerine göre farklılık arz etmektedir. ‘Tek kişilik aileler’ kırsal alanlarda, ‘tek ebeveynli aileler’ ise kentsel alanlarda daha yaygındır. Ancak genel olarak dağılmış aile kompozisyonları, Türkiye’nin doğu bölgelerinde (Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu) en düşük oranlara sahiptir (Tablo 12). ‘Tek kişilik aileler’ Türkiye’nin batısında daha yaygın olmakla birlikte ‘tek ebeveynli aileler’, yine Türkiye’nin doğu kesiminde daha düşük bölgesel oranlardadır.

Tablo 12. Dağılmış ailelerin (‘tek kişilik’, ‘tek ebeveynli’ ve ‘diğer dağılmış’ aileler) yerleşim yerine ve bölgelere göre oransal (%) dağılımları, 2008.

Yerleşim Yeri	Dağılmış aile				Diğer ailelere	Toplam	Ağırlıksız Sayı
	Tek kişilik	Tek ebeveynli	Diğer Dağılmış aile	Toplam Dağılmış aile			
Kent	6,0	5,6	3,1	14,7	85,3	100,0	7.847
Kır	7,6	4,2	1,4	13,2	86,8	100,0	2.644
Bölge (İBBS-1)							
İstanbul	6,8	6,3	3,5	16,6	83,4	100,0	2.096
Batı Marmara	9,8	5,3	2,1	17,2	82,8	100,0	552
Ege	8,5	5,2	2,8	16,5	83,5	100,0	1.616
Doğu Marmara	5,1	4,1	2,9	12,2	87,8	100,0	1.031
Batı Anadolu	7,2	5,6	2,9	15,6	84,4	100,0	1.040
Akdeniz	5,4	4,9	2,0	12,4	87,6	100,0	1.285
Orta Anadolu	5,7	4,8	1,8	12,3	87,7	100,0	521
Batı Karadeniz	8,0	4,2	2,5	14,7	85,3	100,0	667
Doğu Karadeniz	6,1	6,1	2,0	14,2	85,8	100,0	305
Kuzeydoğu Anadolu	3,3	3,8	3,7	10,8	89,2	100,0	249
Ortadoğu Anadolu	2,4	4,5	1,4	8,3	91,7	100,0	375
Güneydoğu Anadolu	2,8	5,4	2,3	10,5	89,5	100,0	754
Türkiye	6,4	5,2	2,7	14,3	85,7	100,0	10.491

a Diğer aileler: Çekirdek aileler, Ataerkil aileler ve Geçici geniş aileler

Veri Kaynağı: TNSA (2008).

4.5. Hanehalkı Kompozisyonlarındaki Bölgesel Farklılaşmalar ile Bölgelerdeki Kadın Nüfusa Ait Özellikler Arasındaki Bağlıntılar

Bir önceki bölümde betimsel olarak sunulan hanehalkı kompozisyonlarındaki bölgesel farklılaşmalar hakkında daha ayrıntılı bir fikir edinebilmek için bölgelerdeki hanehalkı kompozisyonlarının dağılımı ile bölge nüfuslarına ait bazı özellikler arasındaki bağlantılar incelenebilir. Bu amaca yönelik olarak bu bölümde bölgelerdeki çekirdek (2 çocuk), geçici geniş ve ataerkil geniş ailelerin yaygınlığı ile bu bölgelerde yaşayan kadın nüfusa ait bazı demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikteki göstergeler arasındaki bağlantılar korelasyon analiziyle (Pearson momentler çarpımı) incelenmiştir. Bölgeler arasında tespit edilen bu farklılıkların dayandığı temeller hakkında fikir edinebilmek için üç farklı aile tipinin bölgelerdeki dağılımı ile bu bölgelerde yaşayan kadın nüfusa ait demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel göstergeler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi (Pearson momentler çarpımı)⁴ ile incelenmiştir. Analiz bulgularının sunulduğu Tablo 13'te değişkenler arasında tespit edilen bağlantıların yön ve dereceleri ile bölgelerdeki yaygın aile tipleri ve kadınların özellikleri arasındaki bağlantı katsayıları görülmektedir. Buna göre:

Çekirdek aile (2 çocuk) tipinin yaygınlığı ile 'ilk evliliğini ve ilk doğumunu ileri yaşlarda yapma', 'yüksek eğitilmiş (lise ve üzeri) olma', 'ücretli çalışma', 'hanehalkı refahının orta ve üzeri düzeyde olduğu hanelerde yaşama' ve 'anadili Türkçe olma' özellikleri arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bağlantı katsayılarıyla karşılaşılmaktadır. Bahsi geçen özelliklerdeki kadınlar kentel alanlar ile Türkiye'nin batı ve güney bölgelerinde daha yaygın olarak yaşamaktadırlar (HÜNEE 2009). Bu özellikteki kadınların yaygınlaştığı alanlarda da çekirdek aile (2 çocuk) yaygın bir aile biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6, Şekil 1).

Tablo 13. İBBS-1 bölgelerinde (n=12)“çekirdek (2 çocuk)”, “geçici geniş” ve “ataerkil aile” hane hanehalkı kompozisyonların yüzde dağılımı ile bu bölgelerde yaşayan kadınlara ait bazı seçilmiş demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikler arasındaki Pearson bağıntı katsayıları, 2008.

Gösterge/Değişken	Hanehalkı Kompozisyonu		
	Çekirdek Aile (2 Çocuk)	Geçici Geniş Aile	Ataerkil Aile
Demografik			
Toplam doğurganlık hızı	-0.675**	0.046	0.685*
Ortanca ilk doğum yaşı (25-49 yaş)	0.517*	0.101	-0.591*
Ortanca ilk evlenme yaşı (25-49 yaş)	0.661**	0.035	-0.738**
Ortalama ideal çocuk sayısı (15-49 yaş)	-0.621*	0.142	0.551
Sosyo-ekonomik			
Eğitim			
Ortanca eğitim süresi (6 ve yukarı yaş)	0.840**	-0.148	-0.837**
Net liseye devam etme oranı (%)	0.831**	-0.151	-0.833**
Araştırmadan önceki 12 ayda çalışan 15-49 yaş grubundaki kadınların işteki statüsü (%)			
Ücretli işçi (düzenli)	0.817**	-0.553	-0.718**
Ücretsiz aile işçisi	-0.786**	0.704*	0.653*
Hanehalkı refah düzeyi ^a (%)			
En yüksek	0.745**	-0.322	-0.684*
Yüksek	0.790**	-0.261	-0.794**
Orta	0.490	0.203	-0.502
Düşük	-0.445	0.107	0.404
En düşük	-0.841**	0.255	0.817**
Kültürel			
Evlenmiş kadınların ana dilleri (%)			
Türkçe	0.690*	-0.004	-0.694*
Kürtçe	-0.725**	0.064	0.745**
Eşler arasında yaş ve eğitim farkları			
Ortalama yaş farkı	-0.520*	0.115	0.503
Ortalama eğitim süresi farkı	-0.897**	0.412	0.862**
15-49 yaş grubundaki evlenmiş kadınların kadına yönelik şiddet ve cinsiyet rollerine yönelik tutumları (%)			
Sorgulanan fiziksel şiddet nedenlerinden en az birini doğru bulanların yüzdesi	-0.799**	0.441	0.918**
“Erkekler daha akıllıdır” görüşünü kabul edenlerin yüzdesi	-0.882**	0.486	0.906**

^a15-49 yaşlarındaki evlenmiş kadınların bulunduğu hanelerin refah düzeyini temsil etmektedir. Her bir refah dilimi içinde toplam nüfusun yaklaşık yüzde 20’si yer almaktadır. Hanehalkı refahı gruplarına yönelik daha detaylı bilgi için bakınız: HÜNEE 2009: 38.

Anlamlılık: ** P < 0.01; Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed); * P < 0.05; Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).

Kaynak: HÜNEE (2009) ve TNSA (2008).

‘Yüksek doğurganlık ve yüksek ideal çocuk sayısı’, ‘ücretsiz aile işçisi olarak çalışma’, ‘hanehalkı refahının en düşük olduğu grupta yer alma’, ‘anadili Kürtçe olma’, ‘kocasından daha düşük eğitilmiş olma’, ‘kadına yönelik şiddeti bir biçimde doğru bulma ve geleneksel cinsiyet rolü tutumuna sahip olma’ gibi özellikler dikkate alındığında ise bu tip kadınlar ile ataerkil aile tipinin yaygınlığı arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde bağıntı katsayıları dikkat çekmektedir. Türkiye’de bahsedilen özelliklerdeki kadınlar daha ziyade kırsal yerleşim yerleri ile Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşamaktadırlar (HÜNEE, 2009). Nitekim ataerkil aile biçiminin bu bölgelerde daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 8, Şekil 1).

Geçici geniş aile tipinin yaygınlığı ile kadın nüfusa ait demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerin bölgelerdeki yaygınlığı arasında -‘ücretsiz aile işçisi’ olarak çalışan kadın oranı dışında- önemli katsayılar ile karşılaşılmamaktadır. Kentsel kesime kıyasla kırsal kesimde çok daha yaygın olduğu anlaşılan (Tablo 10) bu aile biçimi, kırsal kesimde yaşayan kadın nüfusun yaygın ekonomik faaliyet türü olan ücretsiz aile işçiliği ile pozitif yönde yüksek korelasyon göstermektedir. Böylece geçici geniş aile biçiminin kadın nüfus içerisinde ücretsiz aile işçiliğinin hala önemli bir ekonomik aktivite durumunda olduğu özellikle Batı ve Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu gibi bölgelerde diğer bölgelere nazaran bir miktar daha yaygınlaştığı anlaşılmaktadır (Tablo 10, Şekil 1).

5. TARTIŞMA

Türkiye’de demografik yapıdaki değişim kadar ülkenin sosyo-ekonomik yapısında yaşanan değişimler de hanehalkı kompozisyonlarını farklılaştırmaktadır. 1950’li yıllarda nüfusun ancak dörtte biri kentte yaşarken, günümüz Türkiye’sinde kentli nüfus toplam ülke nüfusunun dörtte üçüne ulaşmıştır (HÜNEE, 2010: 19). Kentli nüfus payındaki bu hızlı artışın temelinde çok çeşitli etmenlere dayalı olarak kırsal nüfusun kentlere göç etmesi yatmaktadır. Kırdan kopuşun *iten faktörleri* arasında yer alan ve 1950’li yıllardan itibaren kırsal alanlarda yaşanmaya başlayan tarımsal mekanizasyon, geçimlik üretimden ulusal ve uluslararası pazar için üretime geçilmesi, bebek ve çocuk ölümlerinin azalması ile yaşanan hızlı nüfus artışı ve özellikle 1990’lardan günümüze değin yaşanan terör olayları yer almaktadır. Kırdaki üretim

işlevinin değişmesi aile içindeki nesiller ve cinsiyetler arası ilişkileri de farklılaştırarak geniş ailelerin, küçük ve basit yapılı, çekirdek ailelere dönüşmesi sürecini başlatmıştır (Kunt, 1978:145; Özbay, 1985: 61).

Sosyo-ekonomik değişimle kalabalık ve geniş ailelerin küçülüp çözüldükleri bir dönüşüm süreci yaşanmakla birlikte, 1950’li yıllar öncesi Türkiye’inde geniş aile tipinin tüm hanehalkı kompozisyonları arasında çoğunluğu oluşturduğu düşüncesi doğru değildir. Birçok saha araştırmasıyla günümüzde yanlış olduğu ortaya konan bu kanının temelinde aile yapısındaki dönüşümü yapısalcı-işlevselci yaklaşımla açıklamaya çalışan görüş yatmaktadır (Kandiyoti, 1985: 25). Bu görüşe göre modernleşme öncesi tarımsal üretimin başat olduğu tüm toplumlarda kalabalık ve geniş aileler en yaygın hanehalkı kompozisyonunu oluşturmaktaydı. Endüstrileşme ve kentleşme geniş ailelerin işlevlerini yitirmesine yol açarak bu ailelerin daha küçük birimlere, yani çekirdek ailelere dönüşmesine neden olmaktadır. Bu yeni tip çekirdek aileler endüstrileşmiş ve kentleşmiş toplumlarının ihtiyaç duyduğu sosyal ve coğrafi anlamda hareketli olan bireylerden oluşmaktaydı (Szoltysek vd., 2010: 2). Dolayısıyla küçük ve çekirdek aile biçimleri endüstrileşmiş ve kentleşmiş toplumlara özgü ‘ileri’ yapıları temsil etmekteydiler. Aile yapılarındaki değişmeyi ve çağdaş toplumlar arasındaki farklılıkları açıklayan bu görüşün ‘evrenselci’ ve ‘evrimci’ bir bakış açısı vardı; modernleşme ile birlikte tüm toplumların benzer aşamaları takip ederek değişecekleri var sayılıyordu. Geniş aile yapılarının endüstrileşme ve kentleşme karşısında bütünüyle çözümleri adeta zorunlu bir durum gibi sunulmaktaydı.

1960’lı yıllarda sosyal araştırmacılar dünya genelinde endüstrileşme öncesi ve sonrası toplumların hanehalkı ve aile özelliklerini tarihsel veriler ve geniş kapsamlı saha araştırmaları üzerinden incelemeye başladılar (Timur, 1972: 10-12). Bu ampirik araştırmaların bulguları yapısalcı-işlevselci okulun kuramsal açıklamaları ile çelişen sonuçlar ortaya koymuştur. Peter Laslett (1972: 86), endüstrileşmiş Avrupa toplumları hakkında tarihi veriler üzerinden yapmış olduğu çalışmada, çekirdek ailelerin endüstrileşme öncesi dönemde de en yaygın aile tipini oluşturduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Duben’in (1985: 121) 19.yy ve 20.yy başındaki Osmanlı-Türk aileleri üzerine tarihi kayıtlarının incelenmesi üzerinden yapmış olduğu çalışma da geniş ailelerin o dönemdeki tüm ailelerin en fazla üçte birini oluşturduğunu göstermiştir.

Geniş ailelerin modernleşme öncesindeki toplumlarda çoğunluğu oluşturmalarının önünde, sosyal ve ekonomik nedenlerden önce, demografik bir kısıtlılık bulunmaktadır. Bireyin evlenme yaşına erişebilen çocuklarının sayısı, çocuklarının evlenme yaşı ve kendisinin yaşam süresi gibi unsurlar bu anlamdaki demografik kısıtlılıkları oluşturmaktadır (Vergin, 1985: 571). Endüstri devrimi öncesi toplumlarda ileri yaşlardaki yüksek ölümlülük nedeniyle, çocuklarının evlendiğini ve kendisinin torun sahibi olduğunu görebilen kişi oranı günümüze göre çok daha düşük düzeydedir. Doğumda beklenen yaşam süresinin uzadığı günümüz koşulları demografik açıdan geniş aile hanehalkı kompozisyonunun kurulması ve devam ettirilmesine daha fazla olanak sağlamaktadır. Buna karşın günümüzün sosyo-ekonomik koşulları ve değişen kültürel faktörleri geniş aile kompozisyonunun yaygınlığının düşük seviyede kalmasına neden olmaktadır.

Endüstrileşme ve kentleşme dönüşümlerini yaşamış bazı günümüz toplumlarında geniş aile kompozisyonunun göreceli yaygınlığının eskisine göre azalmış olmasına karşın, halen belirli bir düzeyde devam ettirildiği görülmektedir. Bunun nedeni tarım toplumundaki üretim işlevini yitirmiş olan geniş aile biçiminin, endüstri toplumunda yeni işlevler kazanarak varlığını devam ettirmesidir. Örneğin, Japonya gibi ileri düzeyde endüstrileşmiş ve kentleşmiş bir ülkede geniş aile tipindeki hanehalkı kompozisyonu ve ilişkileri tamamen ortadan kaybolmamıştır. Morgan ve Hirosima'nın (1983: 269) çalışmasının gösterdiği gibi Japonya'da genç bireylerin bir bölümü evliliklerinin ilk yıllarında, kendi maddi imkânları ile ayakta kalana değin, ebeveynleri ile birlikte yaşamayı tercih edebilmektedirler. Daha sonra genç çiftin ayrılması ile birlikte geniş aile yapısı iki çekirdek aileye dönüşmektedir. Bir dönem sonra yaşlanan ebeveynlerinin birisi veya her ikisi yaşlılıkla baş etme stratejisi olarak genç çiftin yanına taşınmaktadır. Böylelikle genç çiftin yaşamakta olduğu çekirdek aile geniş aile biçimine dönüşmektedir. Ebeveynlerle tekrar bir arada yaşamaya başlamanın çalışma hayatına yeni katılmış, yeni çocuk sahibi olmuş bireylerce/çiftlerce ve çocuk bakımı konusunda desteğe ihtiyaç duyan genç kadınların bulunduğu durumlarda daha çok tercih edildiği izlenmektedir. Böylelikle ileri derece endüstrileşmiş ve kentleşmiş bir toplumda geniş aile yaşlı ve genç kuşakların karşılıklı olarak birbirlerine maddi ve manevi destek verdikleri ve dayanışma içinde oldukları bir ortamı sağlayarak –eskisinden daha az yaygın olsa da- varlığını devam ettirebilmektedir (Morgan ve Hirosima, 1983: 271).

Geniş aile tipinin modern bağlam içinde bir uyum stratejisine bağlı olarak varlığını sürdürmesi sadece Japonya’ya özgü bir durum değildir. Aslında bu durumun Reher’in (1998:1) tarif ettiği biçimde aile bağlarının “güçlü” (*strong family ties*) olduğu diğer toplumlar için de geçerli olduğu söylenebilir. Özellikle Türkiye’nin de içinde bulunduğu Akdeniz çevresindeki ülkelerde geleneksel geniş aile yapısının modern zamanlarda çeşitli şekillerde devam ettirilmesinin farklı örnekleri gözlemlenebilir (bakınız; Güney Avrupa ülkeleri için Micheli, 2000: 10 ve Kuzey Afrika ülkeleri için Yount ve Agree, 2004: 129). Japonya örneğinde anlatılan aile döngüsü örneğine çok benzer biçimlerin eskiden beri Türkiye’de de var olduğu çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur (Timur, 1972: 48; Kunt, 1978: 134; Türkiye Bilimler Akademisi-TBA, 2003: 82; BASAGM, 2005: 274).

Türkiye’de de geniş aile kompozisyonunun yaygınlığı zaman içinde azalmakla birlikte günümüzde tamamen ortadan kalmış değildir. Timur’un (1972: 27) 1970’lerde tanımladığı biçimiyle nesiller ve cinsiyetler arasındaki hiyerarşik ilişkilere dayanan *ataerkil geniş aile* (*patriarchal extended family*) kompozisyonu günümüzde giderek daha az devam ettirilmektedir. Buna karşın, çekirdek aile yanında üst kuşaktan yaşlı veya yaşlıların barındığı ve genellikle ekonomik veya yaşlılık sorunları ile baş etme stratejisi olarak benimsenen *geçici geniş aile* (*transient extended family*) kompozisyonunun toplumda halen devam ettirilen bir aile biçimi olduğu görülmektedir.

Türkiye’de sosyo-kültürel yapının bir özelliği olarak *aile döngüsü* (*family life cycle*) içerisinde akraba bağları ve akrabalık ilişkilerinin önemli yeri bulunmaktadır. Bunun açık göstergelerinden birisi de Türkiye’de geçici geniş aile hanehalkı biçiminin hanehalkı kompozisyonu içerisinde hala önemli bir paya sahip olmasıdır (%7,4). Her ne kadar 1983 ve 2008 arasında geçici geniş ailelerden oluşan hanehalkı kompozisyonlarının payında dramatik düşüşler görülse de (Tablo 9), gelecek yıllar için bu orandaki azalmanın radikal bir biçimde süreceğine ilişkin yapılan bir tahmin yanıltıcı olabilir. Aslında Tablo 9’da görülen geçici geniş aile hanehalklarına ilişkin orandaki azalmalar, genç çiftlerin ayrı haneler açma eğilimleri ile ilgilidir. Ancak buradan elde edilebilecek mantıksal yorum, ayrı hanelerde yaşamayı tercih eden çiftlerin ebeveynleri ile olan akrabalık ilişkilerinin bütünüyle zayıfladığı anlamını

taşınamamalıdır. Genç çiftlerin ebeveynleriyle birlikte yaşamaktan ziyade ayrı haneler oluşturma arzusu (özellikle de genç evli kadınların/erkeklerin kayınvalideleri ile birlikte yaşamayı reddetmesi ve bunu evliliğin kuruluşu sırasında bir ön koşul olarak öne sürmesi nedeniyle) toplumdaki modernleşmenin bir parçası olarak yorumlanabilir. Diğer yandan Türkiye, yaşlı nüfusa özgü kurumsal bakımın oldukça düşük düzeyde olduğu bir ülkedir (Canpolat, 2008). Bu durumun en önemli nedenlerinden biri de aile döngüsü içerisinde yer edinmiş olan güçlü akraba bağlarına dayalı olarak evli çiftlerin yaşlı ebeveynlerinin bakımlarını kendi hanelerinde üstlenmek istemeleridir. Eğer evli çiftler herhangi bir nedenle yaşlı ebeveynlerinin bakımını üstlenmek üzere onları yanlarına alamıyorlarsa bu durumda onlarla aynı bina, aynı sokak ya da aynı mahalle içerisinde ikamet etme eğilimini göstermektedirler. Dolayısıyla yaşlı ebeveynlerle olan mekânsal yakınlık ikinci bir tercih olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızda, İBBS 1 bölgelerindeki geçici geniş aile barındıran hanehalklarının yaygınlığı ile bu bölgelerde yaşayan farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklere sahip kadınların yaygınlığı arasında bağıntılara rastlanmamıştır. Diğer bir ifadeyle, geçici geniş aile tipinin yaygınlığındaki değişim ile farklı gruplarda bulunan kadın oranlarının değişimi arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Bu aile tipinin yaygınlığının zaman içinde ve ülke genelinde değişimini araştırırken sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerin değişimi ve dağılımı dışındaki faktörlere de bakmak gerekecektir.

Özetle, Türkiye’de çeşitli çalışmaların gösterdiği üzere: Değerler sistemi içinde aile kurumuna halen yüksek önem veriliyor olması (BASAGM, 2010: 302), ailelerin zor zamanlarda “kaynakları bir havuzda toplama” stratejisini kullanmaları (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2000: 527; TBA, 2003: 25) ve kuşaklar arası karşılıklılık esasına dayalı alıverişlerin olmasının (BASAGM, 2005: 280)geçici geniş aile kompozisyonunun yaygınlığının önümüzdeki yıllarda da devam edeceğine işaret ettiği düşünülebilir.

Türkiye’de tek ebeveynli dağılmış aile hanehalkları oranında kadınların hanehalkı reisliğini üstlenmiş olduğu kompozisyon erkeklerin hanehalkı reisliğini üstlenmiş olduğu kompozisyona göre 7,6 kat daha fazla paya sahiptir ve bu yapı tarihsel süreçte önemli bir değişim

göstermemektedir. Bu örüntünün değişmemesi Türkiye toplumunun sosyo-kültürel yapısının bir sonucudur. Çiftlerin boşanmasını ya da eşin ölümünü takiben tek ebeveynli dağılmış aile biçimine geçiş yapan kadınlar sosyo-kültürel yapının, toplumsal normların, anneliğin ve babalığın algılanma biçimlerindeki farklılıkların bir sonucu olarak çoğu kez yeniden evlenmemektedirler. BASAGM’ın “Tek Ebeveyni Aileler” başlıklı çalışmasında erkek ya da kadının hanehalkı reisliğini yaptığı tek ebeveynli aile yapılarında anne ya da babanın toplumsal-cinsiyet rollerine ilişkin algılama biçimleri bu konuda önemli ipuçları ortaya koymaktadır:

“Aile bireyleri için anne, aileyi bir arada tutan kişidir. Tek ebeveyn olan anne ise, eşi ile birlikte yaşayan anneye kıyasla daha güçlü olması gereken; çocuğu için hayata tutunan ve sürekli mücadele içinde bulunan bir kişi olarak algılanmaktadır. Babalar ise, çocuk için güven ve gücün simgesidir ve tüm aile bireyleri tarafından evin reisi olarak aileyi korumaktan ve evin geçimini sağlamaktan sorumlu kişi olarak algılanmaktadır. Tek ebeveyn olan baba, eşi ile birlikte yaşayan babaya göre çocuğu ile daha fazla ilgilenen; ancak daha çok ev dışı işlerle özdeşleştirildiği için özellikle çocuk bakımı ve ev işleri konusunda zorluk çeken bir kişi olarak görülmektedir” (BASAGM, 2011: 3).

Bu alıntıdan anlaşılacağı gibi, fedakârlık konusunda toplumun tek ebeveyn olan anneden beklentileri daha fazladır. Buna karşılık boşanarak ya da eşinin vefatıyla tek ebeveynli aile statüsüne geçiş yapan erkekler sosyo-kültürel yapının ve normların etkisiyle çoğu kez yeniden evlenmeyi tercih etmektedirler. Böylelikle Türkiye’deki toplumsal cinsiyet yapısına dayalı olan bu farklılaşma sonucunda tek ebeveynli dağılmış hanehalkları içerisinde kadınlardan oluşan kompozisyonda belirgin bir oransal baskınlık söz konusu olmaktadır.

Türkiye’de son kırk yıl içinde bir yandan yukarıda bahsedilen şekilde geleneksel yapıya özgü ailelerin çözülme süreci devam etmiş diğer yandan da küçük ve basit aile tipleri toplumda en yaygın hanehalkı kompozisyonunu oluşturmuştur (Yavuz, 2002: 115 ve 2004: 1; Koç vd., 2010: 245). Bu tip aileler arasında sadece evli çiftten oluşan çekirdek aile kompozisyonunun ve bir veya iki çocuklu çekirdek ailelerin payının zaman içinde artıyor olması dikkat çekicidir. Bu yöndeki değişimlerin ülkenin halen yaşamakta olduğu kentleşme süreciyle de yakın bağlantısı vardır.

Kır nüfusunu kente *çeken faktörün* başında kentlerde daha yüksek olan sağlık ve yaşam standardı ile eğitim yoluyla meslek edinme imkânının olması gelmektedir (Başel, 2007: 520). Kentlerde, özellikle de metropoliten alanlarda, ailenin toplum içindeki rolü ve işlevlerinin sürekli olarak yeniden tanımlandığı bir süreç yaşanmaktadır. Geleneksel yapıdaki ailenin bireylerine sağladığı güvenlik, barınma, beslenme, eğitim, boş zaman etkinlikleri, sosyalleşme ve statü kazandırma işlevlerini kentlerde aile dışındaki kurumlar üstlenmektedir (Kıray, 1985: 82; Sezal, 2003: 140). Ekonomik ve konut durumuna bağlı nedenlerden dolayı kentlerde kalabalık hanelerin sürdürülmesi güçleşmektedir. Kent yaşamı bireylere küçük aile kurma normunu benimsetmekte, eşler arasında, çocuklar ve ebeveynler arasında daha eşitlikçi ilişkilerin kurulmasını teşvik etmektedir. Türkiye’de bu anlamdaki modernleşmenin 19.yy’ın ortalarından beri İstanbul gibi büyük kentlerde başladığı bilinmektedir (Duben ve Behar, 1998: 209).

Öte yandan, Türkiye’de ailelerin daha küçük ve daha basit yapıdaki kompozisyonlara dönüşme eğilimine karşın, ülkedeki çekirdek ailelerin modernleşmeci yaklaşımın endüstri toplumları için ileri sürdüğü akrabalık ilişkileri oldukça zayıflamış olan bağımsız (izole) birimler halinde dönüştüğü söylenemez (Ünalın, 1988: 53). Aksine bu durum, bazı araştırmacıların da değindiği üzere yoğun akrabalık ilişkisi içinde olmaları nedeniyle Türkiye’deki çekirdek aileleri *bitişik-aile* veya *bağlantılı çekirdek aile* olarak tanımlanmalarını gerektirmektedir (Sezal, 2003: 141). Ayrıca ülke genelinde aile yaşantısı ve değerleri üzerine yapılan çeşitli saha araştırmalarının bulguları bu tespitleri doğrular yöndedir. Örneğin, Türkiye’deki bireylerin büyük çoğunluğu aile içinde eşler arasında yaşanan sorunlara başkalarının müdahale etmesine karşı çıkarken aynı zamanda aile büyüklerine saygı duymakta ve onların aile içinde sözlerinin dinlenmesi gerektiğini düşünmektedir (BASAGM, 2010: 302). Benzer şekilde, Türkiye toplumunda bakıma muhtaç hale gelen aile büyüklerine aile içinde bakılması gerektiği düşüncesi halen baskın olan görüşü oluşturmaktadır. (BASAGM, 2010: 303). Toplumdaki her on bireyden yaklaşık altısı ise kendisine bakamayacak kadar yaşlandığında çocuklarının yanında kalmak istediğini söylemektedir (BASAGM, 2006: 135). Dolayısıyla bu araştırmaların bulguları daha küçük ve basit biçimde olsa da, modern kentsel aile yapısı içinde yaşayan ailelerde de geniş aile yapısına ait olduğu düşünülen bazı özelliklerin yeni koşullar içinde devam ettirilebildiğini

göstermektedir.

Hanehalkı kompozisyonlarında ortaya çıkan değişimler, gelecek yıllar için kamu ve özel sektörün planlamaya dönük karar ve pratiklerinde göz önüne alınması gereken önemli konular arasındadır. Türkiye’de geniş aile kompozisyonlarının yerini çekirdek ve dağılmış aile barındıran hanehalkı kompozisyonların alması hanehalkı sayılarının artmasına yol açmakta ve süreç, gelecekte bir taraftan elektrik, gaz ve suya olan taleplerin, diğer yandan konut, otomobil ve mobilya gibi tüketim ürünlerine olan ihtiyaçların, belirgin bölgesel farklılıklarla birlikte, artacağına işaret etmektedir.

Türkiye’de tüm aile ve hanehalkı tiplerinin dağılımında dikkat çekici bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu bölgelerine kıyasla, Türkiye’nin geri kalanında ‘*çocuksuz çekirdek ailelerin*’ oranları belirgin bir biçimde daha fazladır. Türkiye’de çocuksuz çiftlerin yüzdesinin çocuklu ailelere göre düşük oluşu, evlenen erkek çocuğun kendi evini açmadan önce bir süre daha ebeveynlerinin evinde ikamet etmesiyle ilgili olabilir⁵. Böylece çocuklar evlendiğinde ve haneden ayrılmadığında ‘*çekirdek aile*’, öncelikle ‘*ataerkil geniş*’, ebeveynlerden biri vefat edince de ‘*geçici geniş*’ aileye dönüşebilmektedir (Ünalın, 1988). Çocuksuz çekirdek ailelerin yaygınlığının düşük olmasının bir diğer nedeni de yeni evli çiftlerin evliliğin kuruluşundan kısa bir süre sonra ilk çocuğa sahip olmalarıdır. Ülkede çocuksuz çekirdek ailelerin önemli bir kısmında kadın 50 yaş ve üzerinde, diğer bir ifadeyle doğurganlıklarını tamamladığı bir çağda bulunmaktadır. Bu tip aileler çoğunlukla çocuklu çekirdek aileden, çocukların ayrılmasıyla oluşan ailelerdir. Türkiye’nin doğusundaki bölgeler doğurgan çağda olan evli ve çocuklu kadınların yaygın olduğu farklı bir alandır. Bu bölgelerde aynı zamanda çok çocuklu (3 ve daha fazla) çekirdek aileler belirgin bir biçimde daha yaygındır.

Türkiye’de tüm hanehalkı kompozisyonlarında karşılaşılan bölgesel farklılıkların arka planında çeşitli etmenlerin rol üstlendiği düşünülmektedir. Bu etmenlerin en başta geleni, toplumsal ve tarihsel nedenlerle doğu ve güneydoğu bölgelerde yaygın olan aşiret yapısı ve feodal düzendir (Timur, 1972; Gökçe, 2007). İkincisi, Türkiye toplumunda sürmekte olan modernleşme ve sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinde doğu ve batı bölgeler arasındaki belirgin

zamansal farklılıkların varlığıdır. Bu süreçlerin ülkenin kıyılarına yakın kesimlerinde ve daha genel anlamda batı bölgelerde öncelikli olarak yaşandığı aşikârdır. Üçüncüsü, nüfusun yaygın mekânsal hareketliliği olan doğudan batıya ve kırdan kente yönelmiş göçlerdir. Bu sürecin özellikle doğudan batıya, kırdan kente göç eden ailelerin parçalanarak yer değiştirmesine yol açmasından dolayı çekirdek ailelerin batı bölgeler ile kentlerde daha yaygın olmasını sağladığı düşünülebilir. Göç edemeyen, doğu ve güneydoğu bölgeler ile kırsalda kalan aileler ise mevcut geleneksel-geniş aile biçimi içinde yaşamaya devam etmektedirler. Sonuçta mekânda nüfusun yeniden dağılımını belirleyen süreçler, Türkiye’de pek çok konuda karşılaşıldığı üzere, hanehalkı kompozisyonlarındaki dikkat çekici bölgesel farklılaşmaları biçimlendirmeye devam etmektedir.

Hanehalkı kompozisyonlarındaki bölgesel farklılıkların sürmesinde hiç kuşku yoktur ki başka etmenler de söz sahibidir. Ancak bu çalışmanın dayandığı veri kaynağı kesitsel (*cross-sectional*) analiz yapmaya olanak tanıdığından bölgesel farklılıkların arkasında duran etmenleri niceliksel ve tarihsel bakımdan incelemeye imkân vermemektedir. Dinamik bir yapı içerisinde olduğunu kavradığımız hanehalkı yapılarındaki değişimleri mekânsal ve tarihsel bakımdan incelemek için özellikle uzunlamasına (*longitudinal*) verilere ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla hanehalkı kompozisyonlarında karşılaşılan bölgesel farklılaşmaların nedenlerini açıklamak, hanehalkı kompozisyonlarının değişim dinamiklerini incelemeye yönelik yapılacak yeni bir çalışmanın konusu olarak belirlenmektedir.

NOTLAR

1. Evlilik dışı birliktelik veya birlikte yaşama (*cohabitation*), evlenmeksizin ya da resmi bir nikâh olmaksızın beraber yaşama olarak tanımlanabilir. Erişkinlerin, kadın ve erkeğin evlilik yapmadan aynı evi paylaşmalarıdır. Birlikte yaşayanların büyük bir kısmı gençlerden, hiç evlenmeyenlerden ve boşanmışlardan oluşmaktadır (Yıldırım, 2009a: 100).

2. TNSA 2008 Hanehalkı Soruğu’nda “Bölüm 1. Hanehalkı Listesi” Bölümünde kullanılan hanehalkı reisine yakınlık derecesi kodları (HÜNEE, 2009: 263).

HANEHALKI REİSİNE YAKINLIK DERECEİ KODLARI			
01 HANE REİSİ	08 KARDEŞİ	15 BÜYÜKANNESİ/BÜYÜKBABASI	22 İKİNCİ EŞİ
02 EŞİ	09 KARDEŞİNİN EŞİ	16 EŞİNİN BÜYÜKANNESİ/BÜYÜKBABASI	23 KUMASI
03 OĞLU/KIZI	10 KARDEŞİNİN ÇOCUĞU/YEĞENİ	17 EŞİNİN KARDEŞİ	24 ÜVEY ANNE/BABA
04 GELİNİ/DAMADI	11 HALASI/AMCASI	18 EŞİNİN KARDEŞİNİN EŞİ	25 EVLATLIK
05 TORUNU	12 TEYZESİ/DAYISI	19 EŞİNİN KARDEŞİNİN ÇOCUĞU	88 AKRABASI DEĞİL
06 ANNESİ/BABASI	13 ÜVEY ÇOCUĞU	20 EŞİNİN HALASI/AMCASI	96 DİĞER AKRABASI
07 KAYINPEDERİ/KAYINVALİDESİ	14 KUZENİ	21 EŞİNİN TEYZESİ/DAYISI	98 BİLMİYOR

3. Köşeli parantez“[]”içinde gösterilen birim belirtilen hanehalkı kompozisyonu içinde yer alabilir, bunun dışında gösterilen birimlerin belirtilen hanehalkı kompozisyonu içinde yer alması zorunludur.

4. Bu analiz, değişkenler arasındaki ilişkileri neden-sonuç bağlamında yorumlama olanağı vermezken, aile tiplerinin yaygınlığı ile bölgelerde yaşayan kadınların özelliklerinin dağılımının hangi düzeyde ve hangi yönde değiştikleri konusunda fikir vermektedir.

5. Ataerkil geniş aile hanehalkı kompozisyonlarındaki oransal azalmaların geçmiş yıllarda daha etkin oluşuna bakarak bu olasılığın daha çok geçmiş yıllar için söz konusu olabileceği varsayılabılır. Evlenen erkek çocuğun kendi evini açmadan önce bir süre daha ebeveynlerinin evinde ikamet etmesi ihtimalinin günümüzde daha sınırlı düzeyde sürmekte olduğu düşünülmektedir.

SUMMARY

This study investigates changes in family and household compositions over time and current spatial differences with respect to rural-urban type of place of residence and NUTS-1 regions in Turkey. Recent situation with regard to household compositions is derived from analysis of the 2008 Turkey Demographic and Health Survey (TDHS 2008). Household compositions are categorized into four family types by considering kinship relations among household members and their proximity to household head. Brief definitions (most typical forms) of these four compositions are given below:

Nuclear Family: A household composed of a married couple and their ‘unmarried child(ren)’

Patriarchally Extended Family: Co residence of a household head, his wife and married son(s), bride(s), and grandchild(ren)

Transient Extended Family: Co residence of a household head, his wife, their unmarried children and household head’s mother and/or father, and/or unmarried siblings

Dissolved Family: Non-presence of either the husband or wife or both of them as a result of death, divorce, or separation. Single person households or single parent families are considered in this category.

Examination of the TDHS 2008 data shows that 7 out of 10 households contain a nuclear family(14% is made up of a husband and wife with no children and 56%is made up of a husband and wife with unmarried children). The proportion of the husband and wife with no childrencomposition has increased 8.3% in 1978 to 14.3% in 2008.

As for the household composition made up of extended family types, examination of the TDHS 2008 presents that the share of patriarchally extended families is 7.4% and of transient extended families is 8.5%.

Almost one out of 7 household compositions is made up of a dissolved family type. The proportion of the single person households is 6.4% (2% male and 4.4% female) and the share of ‘single parent families’ is 5.2% (0.6% is male head and 4.6% is female head).

There are prominent spatial differences in the distribution of household compositions with respect to place of residence and region. Nuclear families and non-family households are more common in the socioeconomically developed southern and western regions, as extended family households are more common in the less-developed northern and eastern regions.

Results show that the “nuclear family type” has always been the dominant family type in Turkey. The transition process from extended family households to nuclear and non-family households has been an ongoing over the last four decades.

In recent years several studies have been conducted on the attitudes and perceptions towards family institution in Turkey and they have shown that family is still has a highly respected position in the value system of the society. In fact, in Turkey nuclear families cannot be considered as isolated units as stipulated by modernization theory. On the contrary, though living in the same dwelling is becoming less fashionable, generations are still connected each other with strong ties. Thus, today so as to cope with elderly care problems shifting nuclear family composition to transient extended family one is a commonly accepted strategy.

KAYNAKÇA

BAAK (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu)

1998 **Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Genel Yayın No: 112, Ankara.

BASAGM (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü)

2011 **Tek Ebeveynli Aileler**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Genel Yayın No: 148, Ankara.

BASAGM (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü)

2010 **Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Genel Yayın No: 145, Ankara.

BASAGM(Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü)

2009 **Boşanma Nedenleri Araştırması**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

BASAGM (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü)

2006 **Aile Yapısı Araştırması 2006**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Genel Yayın No: 146, Ankara.

BASAGM(Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü)

2005 **Yaşlı ve Aile İlişkileri, Ankara Örneği**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Genel Yayın No: 127, Ankara.

BAŞEL, Halis

2007 “Türkiye’de nüfus hareketlerinin ve iç göçün nedenleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Cilt. 53, s. 515-542.

BURCH, ThomasK.

1967 “The size and structure of families: a comparative analysis of census data”, **American Sociological Review**, Cilt. 32, No: 3, s. 347-363.

CALDWELL, John C.

2006 **Demographic Transition Theory**, Springer, Dordrecht.

CANATAN, Kadir

2009a “Tarihsel-toplumsal değişme ve aile içi ilişkiler”, iç. **Aile Sosyolojisi**, Açılımkitap yayınları, İstanbul, ss.119-147.

CANATAN, Kadir

2009b “Aile kavramının tanımı”, iç. **Aile Sosyolojisi**, Açılımkitap yayınları, İstanbul, ss.65-79.

CANPOLAT, Şebnem

2008 **Population Aging in Turkey: Current and Prospective Co-Residence Pattern of Elderly**, Basılmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

DAVIS, Kingsley

1945 “The world demographic transition”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Cilt.237, s. 1-11.

DAVIS, Kingsley

1963 “The theory of change and response in modern demographic history”, **Population Index**, Cilt.29, s. 345-366.

DUBEN, Alan

1985 “Nineteenth and twentieth century Ottoman-Turkish family and household structure”, iç. **Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies**, (Editör: Türköz Erder), Turkish Social Science Association press, Ankara, ss. 105-126.

DUBEN, Alan ve CemBEHAR

1998 **İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık**, İletişim Yayınları, İstanbul.

GIDDENS, Anthony

1997 **Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım**, (Çev. M.R. Esengün ve İ. Öğretir), Birey yayınları, İstanbul.

GÖKÇE, Birsen

2007 **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Savaş Yayınevi, Ankara.

HANCIOĞLU, Attila

1985a “Family types and household size in Turkey”, **Nüfusbilim Dergisi**, Cilt.7, s. 61-76.

HANCIOĞLU, Attila

1985b **1978’de Türkiye’de Aile Biçimleri ve Aile Büyüklüğü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

HÜNEE (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü)

2010 **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008**, HÜNEE, Ankara.

HÜNEE(Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü)

2009 **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2008**,Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK.

HÜNEE (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü)

2008 **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008: Görüşmeciler El Kitabı**, HÜNEE, Ankara.

IACOVOU, Maria, Alexandra SKEW J.

2011 “Household compositions across the New Europe: Where do the new member states fit in?”,**Demographic Research**, Cilt.25, Sayı.14, s.465-490.

KALAYCIOĞLU, Sibel, Helga RITTERSBERGER-TILIÇ

2000 “Intergenerational solidarity networks of instrumental and cultural transfers within migrant families in Turkey”, **Aging and Society**, Cilt.20, s. 523-542.

KANDİYOTİ, Deniz

1985 “Continuity and change in the family: a comparative approach”, iç. **Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies**, (Editör: Türköz Erder), Turkish Social Science Association press, Ankara, ss.23-42.

KIRAY, Mübeccel

1985 “Metropolitan city and the changing family”, iç. **Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies**, (Editör: Türköz Erder), Turkish Social Science Association press, Ankara, ss. 79-92.

KIRK, Dudley

1945 “Population trends in postwar Europe”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences**, Cilt.237, s. 45-46.

KOÇ, İsmet

1999 “Changing family patterns and living arrangements in Turkey (1978-1993)”, **European Population Conference (European Populations: Unity and Diversity)**, 30 Ağustos-3 Eylül, The Hague.

KOÇ, İsmet

1997 “Female-headed households in Turkey and socio-demographic and economic characteristics of female households heads”, **Nüfusbilim Dergisi**, Cilt.19, s. 73-99

KOÇ, İsmet, Ayşe ÖZGÖREN, Hülya ŞİRİN

2010 “Türkiye’de yaşlıların yaşam kalitesi ve aile yapısının yaşlıların yaşam kalitesine etkisi”, iç. **Türkiye’de Doğurganlık, Üreme Sağlığı ve Yaşlılık, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 İleri Analiz Çalışması**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara, ss. 231-283.

KREYENFELD, Michaela, Dirk KONIETZKA, Anne HORNUNG

2009 “Family diversity in France, Russian Federation, East and West Germany: an overview on living arrangements and living conditions”, iç. **How Generations and Gender Shape Demographic Change: Towards Policies Based on Better Knowledge**, Conference Proceedings, Geneva: United Nations, ss. 33-56.

KUNT, Güliz

1978 “Aile yapısı ve doğurganlık”, iç. **Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları 1973 Araştırması**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss. 133-152.

LASLETT, Peter

1972 “Introduction”, iç. **Household and Family in Past Time**, (Editör: Peter Laslett), Cambridge University Press, Londra, ss. 1-86.

MICHELI, Giuseppe A.

2000 “Kinship, family and social network: the anthropological embedment of fertility change in Southern Europe”, **Demographic Research**, Cilt: 13, Sayı: 3, s. 1-34.

MORGAN, S. Philip ve Kiyosi HIROSIMA

1983 “The persistence of extended family residence in Japan: anachronism or alternative Strategy?”, **American Sociological Review**, Cilt. 48, Sayı. 2, s. 269-281.

NOTESTEIN, Frank W.

1953 “Economic problems of population change”, iç. **Proceeding of the Eighth International Conference of Agricultural Economist**, Oxford University Press, New York, ss. 13-31.

NOTESTEIN, Frank W.

1945 “Population: The long view”, iç. Schultz, T. (ed.), **Food for the World**, University of Chicago Press, Chicago, ss. 36-57.

ÖZBAY, Ferhunde

1985 “Transformation of the socio-economic structure and changing family functions in rural Turkey”, iç. **Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies**, (Editör: Türköz Erder), Turkish Social Science Association press, Ankara, ss. 44-78.

PLANE, David A. ve Peter A., ROGERSON

1994 **The Geographical Analysis of Population with Applications to Planning and Business**, John Wiley and Sons Inc., New York.

REHER, David Sven

2004 “The demographic transition revisited as a global process”, **Population, Space and Place**, Cilt.10, s. 19-41.

REHER, David Sven

1998 “Family ties in Western Europe: Persistent contrasts”, **Population and Development Review**, Cilt.24, s. 203-234.

REHER, David Sven, Alberto SANZ-GIMENO

2007 “Rethinking historical reproductive change: Insights from longitudinal data for a Spanish town”, **Population and Development Review**, Cilt.33, s. 703-727.

SEZAL, İhsan

2003 “Toplum ve aile”, iç. **Sosyolojiye Giriş**, (Editör: İhsan Sezal), Martı Kitap ve Yayıncılık, Ankara: ss. 135-165.

SÜLEYMANOV, Abulfez

2009 “Çağdaş Türk toplumlarında aile ve evlilik ilişkileri”, **Aile ve Toplum Dergisi**, Cilt. 5, Sayı. 17, s. 7-17.

SZOLTYSEK, Mikolaj, Siegfried GRUBER, Barbara ZUBER-GOLDSTEIN ve Rembrandt, SCHOLZ

2010 Living arrangements and household formation in the crucible of social change: 1867-1900, **Max Planck Institute for Demographic Research (MPIDR) Working Paper WP 2010-036**, Rostock, s. 1-42(<http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2010-036.pdf>, erişim 10.07. 2011).

TBA (Türkiye Bilimler Akademisi)

2003 **Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri**, (Hazırlayanlar: Sibel Kalaycıoğlu, Uğraş Ulaş Tol, Önder Küçükural ve Kurtuluş Cengiz) Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.

TİMUR, Serim

1972 **Türkiye’de Aile Yapısı**, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara.

TUNA, Muammer, Hasan ŞEN ve Zafer DURDU

2011 **Modern Toplumun İnşası (Tarihsel ve Sosyolojik Bir Perspektif)**, Detay Yayıncılık, Ankara.

TURAN, Feryal

2011 “Aile ve değişme (10. Ünite)”, iç. **Aile Sosyolojisi**, (Editörler: Aytül Kasapoğlu ve Nadide Karkıner), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, ss. 237-253.

TNSA (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması)

2008 **Hanehalkı Verisi** (elektronik ortamda), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

UN (United Nations)

2008 **Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses. Revision 2**, United Nations (Statistical Papers, Series M. No. 67/Rev.2). (http://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/docs/P&R_Rev2.pdf, erişim 10.08.2011).

UNPD (United Nations Population Division)

2011 **World Population Prospects, the 2010 Revision**, (http://esa.un.org/unpd/wpp/unpp/panel_population.htm, erişim 10.07.2011).

ÜNALAN, Turgay

2005 “Changing family structure in Turkey, 1968-1998”, iç. **Population, Resources and Development, International Studies in Population, Riding The Age Waves**, Volume 1, Part III, (Editörler: Shripad Tuljapurkar, IanPool, Vipran Prachuabmoh), Springer, The Netherlands: 181-201.

ÜNALAN, Turgay

1988 “Türkiye’de çekirdek aileler”, **Nüfusbilim Dergisi**, Cilt. 10, s. 51-62.

ÜNALAN, Turgay

1986 **Some Social and economic characteristics of the Family Types in Turkey with Special Reference to Black Sea and Mediterranean Sea Regions**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

ÜNER, Sunday

1972 **Nüfusbilim Sözlüğü**, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara.

VERGİN, Nur

1985 “Social change and the family in Turkey”, **Current Anthropology**, Cilt. 26, Sayı. 5, s. 571-576.

WEEKS, John.R.

2002 **Population: An Introduction to Concepts and Issues**, Wadsworth/Thompson Learning, Belmont.

YALÇINER, Eda

2010 **Hanehalkı Projeksiyonları**, Basılmamış Uzmanlık Tezi, Türkiye İstatistik Kurumu, Adana.

YAUKEY, David, Douglas L. ANDERTON ve Jennifer HICKES LUNDQUIST

2007 **Demography: The Study of Human Population**, Waveland Press, Inc., LongGrove.

YAVUZ, Sutay

2005 **Family Formation and Household Types in Turkey**, Paper presented at the workshop on “Transnational Vital Events”, Rostock, Almanya, 9-12 Mayıs 2005. (<http://www.demogr.mpg.de/Papers/workshops/050509paper09.pdf>, erişim 4.12.2011).

YAVUZ, Sutay

2004 “Changing Household and Family Compositions in Turkey: A Demographic Evaluation for 1968-1998 Period”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-Dergisi**, 17 Mayıs 2004.

(<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/sutaymakale.htm>, erişim 10.05.2011).

YAVUZ, Sutay

2002 **Household Composition and Complexity in Turkey: Findings from the Turkish Demographic and Health Survey 1998**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

YILDIRIM, Ergun

2009a “Aile ve evlilik türleri”, iç. **Aile Sosyolojisi**, Açılımkitap yayınları, İstanbul, ss.81-101.

YILDIRIM, Ergun

2009b “Aile ve toplumsal değişme”, iç. **Aile Sosyolojisi**, Açılımkitap yayınları, İstanbul, ss.149-171.

YOUNT, Kathryn M. ve Emily M. AGREE

2004 “The power of older women and men in Egyptian and Tunisian families”, **Journal of Marriage and Family**, Cilt. 6, Sayı: 1, s. 126-146.

YÜCEŞAHİN, M. Murat

2011 “Küresel bir süreç olarak demografik dönüşüm: Mekânsal bir değerlendirme”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, Cilt.9, Sayı: 1, s. 11-27.

YÜCEŞAHİN, M.Murat

2009 “Türkiye’nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, Cilt.7, Sayı: 1, s. 1-25.

YÜCEŞAHİN, M.Murat ve E. Murat ÖZGÜR

2008 “Regional fertility differences in Turkey: Persistent high fertility in the Southeast”, **Population, Space and Place**, Cilt. 14, Sayı: 2, s. 135-158.